

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СТРАТЕГІЧНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

Ніна РЖЕВСЬКА
« 07 » 06 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

**Тема: «ІТАЛІЙСЬКА РЕСПУБЛІКА В ПРОЦЕСАХ ЗОВНІШНЬОЇ
ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»**

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Любавська Діана
Олександрівна

Керівник: професор кафедри міжнародних відносин та стратегічних студій,
д.політ.н., професор Ржевська Ніна Федорівна

Нормоконтролер:

Ніна РЖЕВСЬКА

КИЇВ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	2
...		
РОЗДІЛ 1.	КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ЄС.....	7
РОЗДІЛ 2.	ПІДХОДИ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ДО ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ ТА РОЗШИРЕННЯ ЄС.....	19
2.1.	Італійські концепції розвитку європейської інтеграції.....	19
2.2.	Підходи Італії до процесів зовнішньої європеїзації ЄС.....	28
...		
РОЗДІЛ 3.	ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІТАЛІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ СУСІДСТВА ЄС.....	38
...		
3.1.	Політика Італії щодо розбудови середземноморської політики та співробітництва ЄС.....	38
3.2.	Політика Італії в рамках «Східного партнерства» ЄС.....	47
ВИСНОВКИ	57
...		
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. Від самого початку зародження процесів європейської інтеграції Італійська Республіка незмінно виступає в якості одного з активних прихильників побудови глибокоінтегрованої спільноти як єдиного і унікального соціально-економічного, політичного та безпекового простору розвитку та стабільності в Європі.

Наявні сьогодні наукові праці, що стосуються як питання безпосередньо європейської, так і зовнішньої політики Італії загалом, демонструють та переконують нас в неабиякому внеску цієї держави за останні три-чотири десятиліття у запровадження в Європі наднаціональної моделі врядування; розвитку федеративного устрою Європейського Союзу; впровадження єдиної європейської валюти.

Разом з тим, менша кількість сучасних політологічних наукових розвідок стосується підходів Італії до поточних процесів просторового розширення європейської інтеграції та самих географічних меж Європейського Союзу. Більше того, такі розвідки часто позначені суперечністю авторських тверджень та висновків щодо наявної / практичної підтримки чи невідтримки італійськими урядами кінця ХХ – першої чверті ХХІ ст. спрямованості Брюсселю на збільшення числа повноправних держав-членів ЄС. Ключове значення тут, на погляд автора, має географічний аспект зовнішньополітичних пріоритетів італійських політичних партій та урядів або ж специфіка геополітичної зосередженості Італії в цілому.

На цьому напрямі наукового пізнання ще менше знань сьогодні фігурує з приводу позицій та важелів Італії в контексті сучасного євроінтеграційного впливу ЄС на його країни-сусіди або так звану периферію, що зазнає ефекту «зовнішньої європеїзації». Зокрема, наявні сьогодні наукові праці у цьому відношенні не дають нам чіткої відповіді та розуміння про: 1) саме політичне сприйняття італійськими урядами процесів зовнішньої європеїзації ЄС; 2) їхні географічно-просторові пріоритети у практичній реалізації зовнішньої

європеїзації ЄС; 3) ступінь зацікавленості у секторальному / галузевому вимірі зовнішньої європеїзації ЄС.

Усі ці вищеперераховані аспекти становлять одночасно як *наукову*, так і *практичну актуальність* обраної теми і проблеми даного дослідження.

Відповідно, **метою даної роботи** є відтворення і пояснення євроінтеграційної політики Італії як ключового елементу функціонально-просторової моделі зовнішньої європеїзації ЄС.

Окреслена автором мета дослідження передбачає розв'язання нею наступних **робочих завдань**:

- уточнити термінологію та сутність процесів зовнішнього впливу ЄС на країни його периферії, зокрема, поняття «зовнішня європеїзація»;
- з'ясувати особливості концептуально-доктринальних підходів Італійської Республіки щодо політики зовнішньої європеїзації ЄС;
- розкрити функціонально-галузеву специфіку італійської політики у контексті зовнішньої європеїзації ЄС;
- дослідити італійську політику щодо зовнішньої європеїзації ЄС з огляду на географічний / геополітичний аспект зовнішньополітичних пріоритетів держави.

Об'єкт дослідження: процеси європейської інтеграції та регіонального співробітництва.

Предмет дослідження: євроінтеграційна політика Італійської Республіки.

Методика дослідження. Кваліфікаційна робота виконувалася переважно за допомогою використання загальних (структурно-функціонального та порівняльного), а також загально-логічних (дедуктивного) методів наукового пізнання.

При цьому *метод дедукції* допомагав нам будувати дослідження за алгоритмом переходу від знання про загальні тенденції та закономірності процесів європейської інтеграції до окремих її проявів чи аспектів, що стосуються вже конкретних можливих моделей інтеграційних зв'язків ЄС з оточуючими його державами-сусідами.

Структурно-функціональний підхід виявився корисним для обрання автором даного дослідження власної умовної структурно-функціональної моделі реалізації Італійською Республікою політики європеїзації щодо країн Східної Європи та Північної Африки. Згідно з останньою така політика вивчалася на основі здатності держави забезпечувати як структурні (інституційну архітектуру), так і функціональні (економічний та безпековий сектори співробітництва) параметри зовнішньої європеїзації ЄС.

Порівняльний метод знайшов свій вираз у співставленні автором фактично однотипних (виходячи з пропонування на основі структурно-функціонального підходу) умовних моделей італійської політики зовнішньої європеїзації, виявленні спільних та відмінних рис у їх практичній реалізації в державах двох периферійних відносно Європейського Союзу регіонах.

Поточний стан наукової розробки проблеми. Вивчення зовнішнього аспекту європеїзації ЄС за останні десятиліття вже перетворилося на самостійний напрямок досліджень. Відправною точкою у цьому сенсі став великий пласт західноєвропейської наукової літератури, сконцентрованої на порівняльному аналізі змін у державах-кандидатах на вступ до ЄС у 2004–2007 роках [1]. Його родоначальниками виступили швейцарські фахівці Ф. Шіммельфенніг та У. Зедельмайер, які розпочали розробку цього питання з опорою на положення неоінституціоналізму [2].

На даний момент вже визначено декілька ключових напрямків дослідження зовнішньої європеїзації ЄС. Зокрема, одна група фахівців (Лавенекс С.) намагається застосувати концепцію європеїзації до «квазі-членів» ЄС – Норвегії та Швейцарії [3]. Інші автори, зокрема, Сміт М. [4] при дослідженні європеїзації розрізняють чотири режими зовнішнього управління ЄС залежно від масштабу його міжнародної діяльності чи ступеня зацікавленості третьої країни у співпраці з ЄС [5]. Крім того, концепція європеїзації застосовується під час досліджень міжнародних конфліктів. Наприклад, експерт із взаємин Європейського Союзу з країнами СНД М. Емерсон оцінює перспективи вирішення європейських конфліктів в умовах

формування спільного європейського політичного простору та розширення меж впливу «політичної Європи» [6].

Ряд дослідників прагне виявити ступінь впливу ЄС на прикордонні конфлікти через процес європеїзації та концептуалізують канали впливу Євросоюзу (спектр яких включає як усвідомлені, безпосередні, так і опосередковані ефекти інтеграції) [7]. Серед них, зокрема, такі, як Коппітерс Б., Емерсон М., Коврідж Т. та Нучева Дж. [8].

Значна частина літератури, яка має завдання теоретичного осмислення зовнішньої європеїзації, розглядає питання впливу ЄС на систему міжнародних відносин та міжнародні режими. У цьому сенсі примітна робота фахівців Інституту досліджень європейської інтеграції – П. Мюллера та Н.А. Флерс, що містить аналіз вимірювань, механізмів та результатів процесу європеїзації у зовнішній політиці ЄС [9].

До числа українських дослідників, які вивчають сучасні процеси і тенденції європеїзації, у тому числі, що стосується країн-сусідів ЄС, можна віднести таких науковців, як: Булик М. [10], Король С [11], Оржель О. [12], Сапсай А. [13], Яскевич А. [14].

У ході підготовки даного дослідження, з метою виявлення особливостей підходів офіційного Риму до процесів зовнішньої європеїзації ЄС, було опрацьовано й значний масив наукової літератури, що стосується безпосередньо концептуально-доктринальних та практичних аспектів зовнішньої політики Італійської Республіки. Корисними у цьому плані стали праці саме італійських дослідників, як: Фаббріні С та Піаттоні С. [15; 87], Міссіролі А. [16], Падоа-Скьоппа Т. [17], Паскуїно Дж. [18], Куалья Л. [19], Конті Н. [20], Тассінарі Ф. [21].

Серед вітчизняних дослідників, хто вивчає сучасні напрями та проблеми зовнішньої політики Італії можна назвати таких, як: Вдовиченко В. [22], Глібова С. [23], Жиденко Д. [24], Кукотенко О. [25], Лисак В. та Юдіна А. [26].

Окрема увага авторки у ході підготовки дослідження була приділена і документальній базі, яку склали такі опрацьовані документи, як: спільні

декларації ЄС [27] та комюніке Європейської Комісії [28]; заяви [29] та промови [88] міністра закордонних справ Італії; виступи [30] прем'єр-міністра та промови [89; 91] президента Італійської Республіки; інтерв'ю [32] з очільниками італійських дипломатичних установ та місій закордоном; документи, що стосуються зовнішньої політики Італії по відношенню до окремих держав та регіонів [31].

Апробація результатів дослідження. Окремі положення даної кваліфікаційної роботи були апробовані автором (Любавська Д. Італійська Республіка в процесах зовнішньої європеїзації ЄС) [33] у ході її участі в роботі XV Міжнародної науково-практичної конференції «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», що відбулася 25 квітня 2024 року в стінах Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Загальний обсяг роботи без списку використаних джерел і літератури становить 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ В ПРОЦЕСАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ТА РОЗШИРЕННЯ ЄС

Для розуміння концепту «європеїзація» та її основних різновидів видається за необхідне першочергово звернутися до розгляду і трактування поняття «європейська інтеграція» з подальшим проясненням різниці між обома термінами.

Розглядаючи таке явище як європейська інтеграція, почнемо насамперед з поняття «інтеграція». Загалом термін «інтеграція» має латинське коріння: *integrum* – ціле; *integratio* – відновлення, поповнення, і в загальному сенсі означає згуртування, об'єднання структур – політичних, економічних, державних та суспільних у різних масштабах – регіональних, світових, державних [34]. Словник англійської мови Мерріама-Вебстера дає таке визначення інтеграції: «Інтеграція – це дія чи процес, у якому різні групи (чи раси) об'єднуються однаково в єдине суспільство чи організацію» [35].

В академічних колах Європи та Америки почали оперувати терміном «інтеграція» відносно нещодавно. Зокрема, американський економіст Фріц Махлуп простежив ретроспективу даного поняття і з'ясував, що воно з'явилося не раніше 1942 р. (сам феномен, поза сумнівом, набагато раніше), проте незабаром воно стало використовуватися лише у міжнародних економічних відносинах. А вузький термін «політична інтеграція» увійшов до наукової термінології на початку 50-х років. минулого століття [36, с. хі].

Найглибше у вивченні інтеграційних процесів, поряд з економістами та правниками, просунулися політологи, які пропонують розуміти під інтеграцією процес зближення двох чи більше політичних структур, що спрямований у бік взаємного співробітництва, у вузькому значенні це передбачає формування деякого цілісного комплексу політичних систем на міждержавному рівні [37, с. 913]. Одним із показових результатів відповідної інтеграції є об'єднання цих структур. При цьому необхідною є наявність як формальних, так і неформальних інститутів для спільного вирішення будь-

яких питань. Передбачається, що в інтегрованому співтоваристві підвищується рівень трансакцій між учасниками інтеграції та зростання спільності інтересів та цінностей.

У свою чергу поняття «європейська інтеграція» передбачає процес виробничого, політико-правового, соціально-економічного та культурного об'єднання країн Європи. Інтеграція відображається не лише безпосередньо в діяльності регіональних та міжрегіональних організацій, а й у створенні особливих інтеграційних угруповань, унікальним прикладом яких виступає сьогодні Європейський Союз. Процес європейської інтеграції в новітній історії розглядається як один з оптимальних способів зміцнення обороноздатності держав Європи і став відповіддю на військові потрясіння ХХ ст, які останні пережили.

Деякі автори вважають, що термін «європейська інтеграція» запозичений з американського Закону 1948 про план Маршалла, в ст. 102 якого говорилося, що однією з основних цілей плану є «інтеграція Європи» [38]. Так, американський державний діяч і адміністратор з глобальної допомоги розвитку США Пол Г. Хоффман вперше вжив термін «регіональна інтеграція» у промові від 31 жовтня 1949 року на засіданні Ради Організації європейського економічного співробітництва (ОЄЕС) у Парижі, що була присвячена поточним на той час європейських економічних та політичних процесів. Він говорив про необхідність «створення процвітаючої економіки у Західній Європі шляхом запровадження економічної інтеграції. Сутністю такої інтеграції має бути утворення єдиного великого ринку, на якому буде усунено кількісні обмеження руху товарів, валютні бар'єри при розрахунках та надалі всі тарифи». Багато в чому такий підхід був зумовлений станом глибокої кризи післявоєнної Європи, у якому курс на її об'єднання сприяв би відновленню економік європейських держав [39].

У сучасних політологічних та правових європейських дослідженнях вироблено загалом три ключові підходи до визначення поняття «європейська інтеграція», а саме: міжурядовий, інституційний та комунітарний.

Прихильники міждержавного підходу відводять пріоритетну роль у процесі інтеграції національним державам, які створюють для вирішення конкретних проблем відповідні спільні для себе інститути врядування. У рамках інституційного підходу європейська інтеграція розглядається як процес трансформації національних практик взаємодії інститутів влади чи адміністрування, що веде до створення особливої багаторівневої системи врядування з багатьма центрами прийняття рішень. Комунітарний підхід передбачає процес створення наднаціональних інститутів, яким держави-члени добровільно передають частину своїх суверенних прав для більш ефективної координації та управління ними у тих чи інших сферах життєдіяльності [40–42].

У свою чергу термін «європеїзація» відображає складний процес трансформації, який беруть на себе держави, що приєдналися до Європейського Союзу або сусідні держави-кандидати, які підписали з ЄС угоди про асоціацію чи інші стратегічні акти співробітництва. В цілому, «європеїзація» означає прийняття європейської ідентичності та культури, поступове прийняття політичної, економічної, соціальної та управлінської моделі, що переважає в державах-членах ЄС, асиміляцію організаційної політики, економічних та організаційних структур та законодавства Співтовариства, а також перевизначення національної, регіональної та місцевої ідентичності. відповідно до європейської ідентичності [43, с. 234].

Складність трансформаційних процесів, що визначають сутність європеїзації логічно вказують на те, що сьогодні цей термін не має єдиного і точного визначення, але складається з різних моделей, які пояснюють, як європейські «інституції коеволюціонують через процеси взаємної адаптації» [44, с. 923]. Наразі існують різні підходи до визначення самого процесу європеїзації. Однією з перших робіт, у якій було зроблено спробу такого роду, стала стаття британського політолога Р. Ладреха у журналі «*Journal of Common Market Studies*». Автор визначає європеїзацію як «процес трансформації форм вироблення національної політики, що посилюється,

внаслідок і в міру того, як політичний та економічний розвиток Європейського співтовариства стають частиною процесу прийняття рішень на національному рівні» [45, с. 69].

При вивченні інтеграції на національному та наднаціональному рівнях Р. Ладрек запропонував використовувати підходи «висхідного» (bottom-up) та «низхідного» (top-down) аналізу, що були запозичені із соціології. «Висхідний» підхід застосовують при вивченні впливу національного рівня (внутрішньої політики держав-членів ЄС) на наднаціональний рівень – інституційну структуру об'єднання та його функціональний розвиток. З погляду «низхідного» підходу досліджується вплив наднаціонального рівня на зміни, що відбуваються на національному рівні ЄС. Така двоїстість багато в чому визначила багатоваріантність концепції європеїзації, що охоплювала не лише «висхідний» і «низхідний» підходи, а й різні спроби їх синтезу.

Європейські дослідники, які дотримуються першого підходу (Т. Бьорцель та Т. Ріссе [46], М.Г. Коулс і Дж. Капорасо [47]), розглядають явища, що відбуваються, як «висхідну» європеїзацію – процес виникнення та розвитку наднаціональних структур врядування Євросоюзу, на вигляд яких впливає внутрішня політика держав-членів тобто національний рівень ЄС. Діалектика європейської інтеграції, таким чином, проявляється у формуванні спільних інститутів врядування Євросоюзу відповідно до динаміки розвитку угруповання на індивідуально-країновому рівні, яка не лише впорядковує взаємодію між політичними суб'єктами обох рівнів (наднаціонального та національного), а й створює політичні мережі щодо поширення загального законодавства та відповідних норм та практик ЄС.

Дослідники, які вивчають «низхідну» європеїзацію, виходять із того, що динаміка функціонування спільних інституцій ЄС на наднаціональному рівні стає основною причиною змін у політиці окремих країн. Зокрема, К. Гетц та Я-Х. Мейєр-Захлінг характеризують європеїзацію як процес, під впливом якого держави-члени змушені проводити реформи для адаптації до загального

політичного курсу та виконання вимог наднаціональних інститутів Європейського Союзу [48].

Примітним є дослідження Дж. Буллера та Е. Гембла, в якому вони зазначали, що європеїзація є зворотним проявом інституціоналізації – інституційна структура ЄС починає впливати на суб'єктів, які її створили [49]. У 2003 р. Т. Бьорцель спробувала синтезувати «висхідний» і «низхідний» підходи [50].

Комплексний та узагальнюючий підхід до визначення європеїзації запропонував норвезький дослідник Й. Олсен. Він сформулював п'ять визначень залежно від того, що змінюється під час розвитку європейської інтеграції. Зокрема, у своїй науковій праці «Багато облич європеїзації» (2002 р.) [44] норвезький науковець виділяє наступні способи вживання терміна «європеїзація», як: 1) зміни у зовнішніх межах ЄС (поширення політики, правил, інститутів та цінностей серед нових членів); 2) розвиток інститутів на рівні ЄС (наднаціональне врядування); 3) центральний вплив на національні системи врядування; 4) експорт форм політичної організації; 5) проект політичного об'єднання Європи.

З огляду на достатньо широкий спектр трактувань поняття «європеїзація», є показовим, що воно може виражатися у зміні територіальних кордонів Європейського Союзу внаслідок входження до нього нових держав-членів [44, с. 923]. Незважаючи на таку особливість відповідне твердження швидше викликає питання, аніж сприяє знаходженню відповідей на них. Одна з основних проблем, що постає перед дослідниками, пов'язана із з'ясуванням характеру взаємозв'язку між європеїзацією та інтеграцією. Інакше кажучи, немає чіткості у тому, чи є європеїзація наслідком європейської інтеграції чи ці процеси ідентичні. Це питання вже тривалий термін знаходиться в центрі наукової уваги [51], однак однозначної відповіді на нього поки що знайдено не було.

Як зазначає Анастасакіс О., європеїзація поєднує як внутрішні, так і зовнішні аспекти європейського проекту і тому не обмежується лише

процесами всередині держав-членів ЄС [52, с. 78]. Хоча поняття європеїзації часто використовувалося для пояснення змін у державах-кандидатах, воно також слугує для аналізу сусідніх держав без перспективи приєднання.

З огляду на зазначене, концепт європеїзація може використовуватися також по відношенню і до тих країн, що не входять до Європейського союзу, тобто до держав-кандидатів на вступ або ж просто до країн-сусідів. У цьому випадку коректніше говорити про власне зовнішню європеїзацію чи європеїзацію периферії ЄС, яка існує у вигляді поширення форм європейської політичної організації та управління за межі території Європейського Союзу. В цілому зовнішня європеїзація (європеїзація периферії) може бути визначена як процес поширення системи цінностей ЄС, правових норм і практик, моделей демократії, інтеграції та управління на сусідні держави та регіони.

У контексті європеїзації периферії Європейський Союз виступає як самостійний та зовнішній по відношенню до своєї периферії гравець. ЄС європеїзує свою периферію, а «держави, на які впливає цей процес, не мають інституційних засобів участі у прийнятті Європейським Союзом рішень, які стосуються їхніх інтересів» [8, с. 22]. Скажімо, торгові партнери Європейського Союзу повинні підкорятися правилам, що регулюють доступ до його ринків, не беручи при цьому участі у встановленні цих правил і не маючи жодного контролю за їх процедурними змінами. Тим самим держави периферії підтримують з ЄС різноманітні інституційні контакти, але характер та інтенсивність цих контактів визначає сам Європейський Союз.

У контексті периферії ЄС європеїзація пов'язана з моментом примусу (а не добровільності та інтерактивності), оскільки процеси ущільнення та посилення зв'язків, що властиві євроінтеграції, не передбачені тут як такі. Тому концепт європеїзації тут є особливо доречним, цінним та цікавим, оскільки відображає реакцію периферії на європеїзацію її Європейським Союзом у ситуації далеко не партнерських (не сформованих за принципом «суб'єкт-суб'єкт») відносин. Це і надії на європеїзацію, і сумнів у її дієвості разом із розчаруванням у її плодах. Це і ейфорія в очікуванні життя за

канонами європейських цінностей, і присмак гіркоти від усвідомлення, що ці цінності виявляються не високими стандартами розвитку, а жорсткими його обмежувачами і здатні лише орієнтувати держави периферії. Концепт європеїзації у разі виявляється сумішшю суперечливих переживань і сподівань, властивих периферії ЄС.

Важелями пасивного впливу Євросоюзу на країни периферії в ході європеїзації останніх є надання ним:

1) політичних вигод від майбутнього чи перспективного членства в ЄС (підпорядкування правилам ЄС, що, зокрема, дозволить регулювати відносини з могутніми сусідами, а також набуття права голосу у прийнятті рішень ЄС);

2) економічних вигод від можливого у майбутньому членства в ЄС (доступ до ринку ЄС, надходження з бюджету ЄС, зростання інвестицій, що покликане забезпечити економічне зростання, та зростання підприємництва, що має спричинити зростання умінь);

3) вигод, пов'язаних із звільненням від витрат у разі недопущення, що виглядає особливо ефектно на тлі постійного потоку допомоги, експертної підтримки та прямих іноземних інвестицій, що вливається до новоприєднаних сусідніх країн [53, с. 87].

Крім перерахованих вище важелів пасивного впливу ЄС на свою периферію, дослідники європейської інтеграції виділяють ще декілька можливих механізмів європеїзації. По-перше, це кондиційність. Це примусовий механізм європеїзації, що націлений на зміну поведінки акторів за допомогою винагород та санкцій у разі, відповідно, прийняття чи заперечення ними пропозицій з боку ЄС у вигляді фінансової та технічної допомоги, інституційних зв'язків, доступу до ринку та, звичайно, перспективи членства [54]. У такому вигляді членство в ЄС розглядається подібно до «горщика із золотом» для країн-кандидатів і є досить сильним стимулом для останніх, щоб змусити їх впроваджувати хворобливі процеси реформ,

необхідні для того, щоб стати успішними та вільними у подальшому [55, с. 50].

Наступний механізм європеїзації – соціалізація та соціальне навчання, що забезпечують засвоєння елітами держав периферії європейських норм, цінностей, а також сприяють розвитку нових ідентичностей. Соціалізація задає внутрішнім гравцям чіткі орієнтири у вигляді ліберальних ринкових принципів та стандартів демократичного врядування, орієнтуючись на які ці гравці тепер мають визначати свої інтереси та ідентичності. Соціальне навчання передбачає тісні контакти між ЄС та країнами, які до нього не входять, з метою формування щільного інституційного оточення навколо ЄС через створення у країнах периферії політичних інституцій за європейським зразком [56].

Третій механізм європеїзації – це «осмислення уроків». Він визначається як модель ситуації, коли знання у сфері одних політичних реалій використовується для розвитку політичного життя в інших обставинах та в інший час. «Осмислення уроків» включає: 1) «м'які» трансфери, тобто передачу ідей, концепцій та підходів; 2) «жорсткі» трансфери, тобто передачу програм та способів їх застосування [57].

Соціалізація та соціальне навчання як інструменти європеїзації в контексті периферії ЄС дозволяють говорити про таку її складову, як гуманітарний вимір розширення ЄС. Суть цього виміру відображена в «європейській політиці сусідства» або «політиці подібності» і полягає в намірі ЄС зробити своїх сусідів схожими на себе, не роблячи їх при цьому своїми членами. Вже згаданий М. Леонард називає такий намір «превентивним втручанням», націленим на створення політичних та інституційних засад стабільності країн-сусідів і таким, що базується на стратегії довгострокової присутності ЄС у їхньому житті за рахунок економічного та правового втручання попереджувального характеру [58].

За словами колишнього італійського службовця у Європейській Комісії Сандро Гоці, «політика подібності» будується на розумінні «близькості» як

фактора, що покликаний запобігати виникненню будь-яких перешкод на шляху формування таких відносин між ЄС та його сусідами, які «розділятимуть усе, крім інституцій» [59, с. 280]. Саме «близькість» має допомогти сусідам ЄС зрушити з місця важкий процес внутрішніх реформ. При цьому привабливість ЄС та членства в ньому самі по собі відіграватимуть роль «зовнішнього тиску», мотивуючи країни периферії до здійснення внутрішніх перетворень.

Як ми бачимо, європейська політика сусідства не передбачає набуття країнами, до неї залученими, членства в ЄС. Саме тому її іноді називають «політикою напіввідчинених дверей», покликаною знайти механізм, що дозволяє краще задовольнити вимоги щодо набуття членства та мінімізувати для ЄС негативні наслідки сусідства з низкою держав, насамперед у контексті загроз нелегальній міграції, контрабанди, організованої злочинності, міжетнічних конфліктів. Той самий С. Гоці вважає, що європейський Спільний ринок і право Європейського Союзу дозволять останньому у повному обсязі використовувати зовнішній потенціал усіх галузей своєї спільної політики у відносинах із сусідами, щоб без надання їм членства наблизити до себе. М'якше формулює цю думку Р. Проді: «Ми маємо бути готові запропонувати щось більше, ніж партнерство, але менше, ніж членство; не виключаючи членства, якщо сусідні країни будуть до нього готові» [60]. Ці слова Проді свідчать про те, що ЄС у своїй «політиці подібності» і розширення – у процесі європеїзації власної периферії – багато в чому орієнтується на так зване правило, яке прописує, що установчі норми організації мають бути імплементованими на національному рівні перш, ніж державі буде дозволено увійти до складу цієї організації. При цьому досягнення відповідності норм ЄС автоматично не компенсується отриманням права членства в ньому. Згадаймо про так званий четвертий критерій членства в ЄС, згідно з яким ЄС залишає за собою право визначати момент, коли він буде готовий прийняти нових членів. А кожна держава-член має право накладати вето на вступ нової

держави або принаймні ефективно блокувати проходження останнім різних етапів вступної процедури.

У практичному плані зовнішня європеїзація Європейського Союзу або європеїзація країн на його периферії сьогодні втілюється, в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС), що стартувала у період 2003–2004 років. У 2008–2009 роках умовно південний та східний напрями цієї політики оформилися в окремі інститути – «Барселонський процес: Союз для Середземномор'я» та програму «Східне партнерство».

«Східне партнерство», враховуючи склад його учасників, спрямоване на політичне та економічне структурування нових субрегіонів у межах геополітичного простору «Великої Європи» або «Нової Східної Європи» (Білорусії, Молдови, України) та Південного Кавказу (Азербайджану, Вірменії, Грузії).

Спираючись на успішний досвід європеїзації держав Центральної та Східної Європи в процесі їх підготовки до вступу до Європейського Союзу, вважається, що новий формат «Східного партнерства» також претендує на роль зовнішньої трансформуючої сили та здатний визначати й істотно впливати на вибір напрямів подальшого розвитку сусідніх держав та регіонів.

Основна мета програми – створення необхідних умов для якнайшвидшої політичної асоціації та економічної інтеграції східних сусідів з ЄС за рахунок просування глибокої та сталої демократії в сусідніх державах. Це, з погляду ЄС, має забезпечити не лише його безпеку, а й процвітання усієї Європи загалом [27]. Пріоритетним завданням у реалізації цієї мети за принципом політичної обумовленості є глибоке залучення держав-партнерів ЄС до його регіональної моделі управління, що вимагає від них не тільки проведення суттєвих політичних, інституційних та економічних реформ під модель врядування Євросоюзу, а й, по суті, передачі частини суверенних прав під зовнішнє управління.

Європеїзація у форматі «Східного партнерства» здійснюється за двома паралельними треками: двостороннім та багатостороннім. Існуючі

двосторонні відносини між ЄС та третьою державою під парасолькою ЄПС (на основі індивідуальних Планів дій або Планів реалізації асоціації з ЄС) доповнюються новим багатостороннім механізмом взаємодії, що будується на основі чотирьох спільних платформ: 1) демократія, належне державне врядування (good governance) та стабільність; 2) економічна інтеграція та конвергенція з політикою ЄС; 3) енергетична безпека; 4) гуманітарні контакти [28].

Крім співробітництва на державному рівні, «Східне партнерство» націлене на зміцнення зв'язків із недержавними акторами та з громадянським суспільством. Характерною особливістю програми «Східне партнерство» є розвиток і багаторівневого трансрегіонального співробітництва та горизонтальних регіональних зв'язків між державами «Східного партнерства» та ЄС.

Південний вектор зовнішньої європеїзації ЄС у свій час був позначений становленням такого євроінтеграційного формату без перспективи надання самого членства у Співтоваристві, як Євро-Середземноморське партнерство. Починаючи з 1995 року Євро-Середземноморське партнерство стало особливою зовнішньополітичною ініціативою ЄС, що спрямована на просування економічних і політичних реформ у регіоні, заохочення діалогу та сприяння соціальному співробітництву між країнами-партнерами Південного Середземномор'я та Євросоюзом. Формат співробітництва Євро-Середземноморського партнерства (або іншими словами Барселонський процес) є продуктом спільних зусиль держав різних континентів після закінчення «холодної війни» для вирішення проблем м'якої безпеки. Рамкова програма передбачає фінансову та технічну допомогу, а також інституційні зв'язки, які мають призвести до стабільності, процвітання та безпеки в регіоні. Багатосторонність та міжрегіональна співпраця набули величезного імпульсу починаючи з 1990-х років, і у світлі відновлення ізраїльсько-палестинських мирних переговорів розглядалися як відповідний інструмент для стабілізації

Середземноморського регіону, а також розвитку моделей співпраці між двома континентами – Європи та Африки в цілому [61].

Барселонський процес передбачає насамперед двосторонній вимір співробітництва через угоди про асоціацію між ЄС та окремими середземноморськими країнами. Однак двосторонній аспект містить менш конкретні елементи щодо кожної держави-партнера і скоріше відображає загальні принципи євро-середземноморських відносин. Відповідно, було зроблено наголос на тому, що основні компоненти та цілі Євро-Середземноморського партнерства (ЄСП) мають бути розроблені на багатосторонньому рівні, а саме шляхом: створення Євро-середземноморської зони вільної торгівлі та зони миру і стабільності. Багатостороння інституційна структура має на меті регіональну інтеграцію та спільні норми, а також вирішення конфліктів між членами. ЄСП підкреслює, з одного боку, важливість інтеграції «Південь-Південь», а з іншого — важливість міжрегіональної співпраці «Північ-Південь». В основі ЄСП лежить підтримка регіональної інтеграції між державами-партнерами на основі логіки функціонального регіоналізму, який передбачає нормативний вплив з боку ЄС на країни-партнери. Уряди та особи, які приймають рішення, можуть «пройти процес навчання або соціалізації, під час якого вони вважають, що їхні інтереси краще задовольняються шляхом пошуку міжнародної (або регіональної) інституції рішення, а не національні» [62, с. 664].

РОЗДІЛ 2. ПІДХОДИ ІТАЛІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ДО ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕІЗАЦІЇ ТА РОЗШИРЕННЯ ЄС

2.1. Італійські концепції розвитку європейської інтеграції

У визначенні ролі та місця Італії в рамках інтеграційних процесів у Європі більшість дослідників сходяться в тому, що для цієї країни завжди була характерна двоїстість, неоднозначність або навіть парадоксальність: Італія розглядалася завжди і як лідер, і як відстаючий гравець [15]. Подібна двоїстість інтерпретувалася досить просто – як пряма розбіжність між «символічним євроентузіазмом» та мізерним реальним внеском у будівництво єдиної Європи. Також можна зустріти і висловлювання про Італію як про своєрідне «церемоніальне серце» Європи [16], а саме місце, де приймалися ключові рішення та підписувалися найважливіші угоди (як приклад, Конференція в Мессіні 1956 р., що передувала створенню Європейського економічного співтовариства; підписання Римських договорів 1957 р. про створення ЄЕС та Євратома; засідання Європейської ради в Римі у 1977 р., яка прийняла рішення про прямі вибори до Європарламенту; засідання Європейської ради у Мілані у 1985 р., під час якої велися переговори про підписання Єдиного європейського акту, і, нарешті, підписання у Римі у жовтні 2004 р. Договору, який започатковує Конституцію для Європи, але так і не набув чинності).

Італійський економіст, член ради директорів Європейського центробанку, Томмазо Падоа-Скьоппа, характеризує історію відносин між Італією та Європейським Союзом загалом як «плідну взаємодію». Він зазначає, що у «створенні Європи», Італія спочатку була «гравцем другого рівня» і діяла переважно в тих рамках, що задавалися франко-німецьким партнерством. Проте, незважаючи на свою обмежену вагу, в деяких випадках Італія все ж могла зіграти значну або навіть вирішальну роль в еволюції Європейських співтовариств, а згодом і Євросоюзу [17]. Загалом Італія в рамках свого

зовнішньополітичного курсу ніколи не втрачала кінцевої мети – створення політично єдиної Європи, заснованої на принципі наднаціональності. У цьому сенсі одним з головних елементів вкладу Італії в європейське будівництво є розробка та поширення ідей федералізму, перш за все такими мислителями, як консервативний економіст, архітектор повоєнної стабілізації італійської економіки, керівник Банку Італії та перший обраний президент Республіки Луїджі Ейнауді, автор головного документу Європейського федералістського руху або, так званого «Маніфесту Вентотене» – А. Спінеллі, а також політолог, керівник федералістського руху в Європі протягом сорока з лишком років М. Альбертіні.

Упродовж всієї історії членства Італії в Європейських співтовариствах та Євросоюзі можна назвати щонайменше чотири основні складові, які відображають стратегічний внесок держави у будівництво ЄС. По-перше, це безпосередня участь у підтримці та просуванні принципу голосування більшістю голосів у європейських інститутах та боротьба за скасування одноголосного голосування. По-друге, стратегічним внеском Італії необхідно вважати роботу над посиленням демократичного контролю в ЄС. Третій внесок полягає у лобюванні Італією питання відмови від принципу «адекватної (справедливої) винагороди» держав-членів ЄС (за їх готовність поділяти поглиблені формати інтеграції). І, нарешті, четвертим елементом є загалом позитивне ставлення Риму до перспектив розширення Європейського Союзу.

Водночас навіть оптимістично налаштовані дослідники, оцінюючи внесок Італії в будівництво єдиної Європи, згодні з тим, що країна водночас відігравала роль учасника, що відстає. Насамперед йдеться про те, що вона протягом більшої частини історії своєї участі у процесах європейської інтеграції була «чемпіоном» щодо недотримання термінів інкорпорації директив ЄС у національне законодавство.

Також, парадоксальним виглядає й те, що перебуваючи у статусі «країни-засновниці» Європейської Спільноти, Італія характеризувалася завжди малим

інтересом італійських політиків до спільних європейських проблем. Якщо говорити більш конкретно, то за винятком Альчиде де Гаспері, що визнаний поряд з К. Аденауером і Р. Шуманом як один із батьків-засновників інтеграційних інститутів у Європі, дуже небагато політичних діячів розглядалися як значимі постаті на європейській арені.

Як основні причини того, що Риму не вдалося виступити реальним лідером інтеграційних процесів, окрім очевидної економічної слабкості Італії на перших етапах її участі в європейських процесах, дослідники називали неефективність роботи державного апарату та політичної системи країни – нестабільність, обмежені повноваження та фрагментація компетенцій виконавчої влади, недосконалість процедури прийняття рішень у рамках парламентської системи, особливо щодо її затяжного характеру [63]. Наслідком такого стану речей став низький дипломатичний і політичний авторитет італійців серед партнерів.

До прикладу, досліджуючи первинні етапи «єднання Європи» ще періоду 1950-х років, можна говорити про загалом неоднозначну позицію самої суспільно-політичної думки в Італії. З одного боку, італійські політичні сили поділяли прагнення до європейської єдності. З іншого боку, італійські партії не приділяли особливої уваги євроінтеграційній темі. Зокрема, італійські комуністи на той час були більше прив'язані до ідеалів радянського устрою або навіть ідей сталінізму і дуже упереджено ставилися до ідеї будівництва об'єднаної Європи, розглядаючи у ній зміцнення американської гегемонії на Заході. Серед соціалістів існували різні ідеї, однак вони не могли зробити значний внесок у кампанію з популяризації та підтримки установчих договорів Європейських співтовариств (Договору про спільний ринок або ж Договору про створення Євратома) на початку 1950-х років. За тісну міжпарламентську та міжурядову взаємодію з метою становлення поглибленої співпраці європейських держав виступала ліберальна партія Італії, яка, проте, не могла реалізувати свої ідеї без підтримки християнських демократів [64, с. 288]. У свою чергу в тогочасній партії більшості Італії не

було єдності у питаннях зовнішньої політики, оскільки позиція її лівого крила була якщо не ворожою, то принаймні критичною чи незацікавленою в поточній динаміці європейської інтеграції [65, с. 977].

Підтримка європейської інтеграції була серед політичних сил Італії, що перебували у меншості. Зокрема, європейська ідея підтримувалась партією Італійського соціального руху (італ. Movimento Sociale Italiano, MSI), що було пов'язане з бажанням отримати політичну легітимність через опозицію комуністам, а не справжнім та щирим бажанням сприяти інтеграції. Італійський соціальний рух бачив у європейській будові необґрунтоване піднесення економіки над політикою та засуджував відокремлення інститутів від суспільної політики.

Деякі інші політичні настрої та оцінки спостерігалися в урядових колах Італії періоду 1950-х років, де підтримка ідеї об'єднаної Європи була більш чіткішою або однозначнішою. Однак і тут політичне бачення у вигляді проекту «Європи у розмаїтті» теж виглядало специфічним. Зазначена політична візія («Європа у розмаїтті») була пов'язана з популяризацією на той час ідеї федеративної Європи та першими спробами формування Європейського політичного союзу (1948–1954 рр.). Зокрема, це гасло зустрічається в промовах міністра закордонних справ Італії Г. Мартіно (1954–1957 рр.), який зазначав, що політичний союз Європи має будуватися на збереженні розмаїття її держав, а федералізм – відображати баланс між індивідуальністю і неповторністю європейських націй [66, с. 160].

У такому складному контексті різноманітних зовнішньополітичних орієнтирів італійські дипломати з високим політичним інтелектом та професіоналізмом змушені були реалізовувати дипломатію своєрідного примирення двох основ – ідеї інтеграції з національними ідеями інших партнерів та одночасного відкидання утопізму, який був характерний ідеї «сумлінного європеїзму» серед багатьох тодішніх європейських активістів [67].

Не дивлячись на притаманну неоднозначність політичних поглядів, італійська загальна стратегія щодо Європи все ж залишалася ґрунтуватися на двох положеннях: про те, що національний інтерес Італії полягає у прогресі європейської інтеграції, та про те, що італійські політики в Європі змушені таки усвідомлювати обмеженість своїх можливостей. А оскільки в основі інтеграційного процесу були і залишаються відносини франко-німецької «вісі», то Італія бачила і бачить головну для себе можливість дії у використанні складної діалектики відносин між Францією і Німеччиною. У зв'язку з цим Дж. Паскуїно вважає, що інтереси Італії завжди простіше захищати саме у федеративній Європі, оскільки в Європі батьківщин і націй (міжурядовий проект інтеграції) мають і можуть впливати на прийняття рішень саме національні держави, які є історично ефективніші та найпотужніші, а насамперед Німеччина, Франція та Великобританія [18].

Відомий італійський історик та дипломат Серджіо Романо зі свого боку наголошує на важливості «приналежності до Європи» для захисту інтересів Італії у середземноморському регіоні. За його словами «Європа – це не лише обов'язок, а й потенційний мультиплікатор впливу, який Італія може мати на ті питання, в яких вона найбільш зацікавлена. Італія – країна надто маленька для того, щоб бути насправді «державою-потугою», і надто велика, щоб залишати іншим вирішення тих питань, які безпосередньо її стосуються. Європейський Союз може посилити її значення. Але для цього необхідно, щоб ініціативи італійської зовнішньої політики і насамперед у середземноморському регіоні, висувалися в рамках Європи і служили б таким чином розширенню її компетенцій. Європа – це не тільки ідеал, це, перш за все, інтерес» [68].

Дослідниця з Європейського інституту в Сассекському університеті Лючія Куалья вважає, що політика Італії щодо ЄС у післявоєнний період характеризувалася необхідністю узгодження одночасно середземноморського, європейського та трансатлантичного векторів [19]. Такий самий поділ пропонує і Серджіо Романо. За словами останнього,

починаючи з підписання Північноатлантичного договору у 1949 році і закінчуючи перемогою правоцентристської коаліції на чолі з Берлусконі в 2001 році з різними варіаціями, що залежать від різних обставин, італійська зовнішня політика характеризувалася наявністю поєднання у собі переважно трьох ключових компонентів чи складових: прихильності до ідеї європейського об'єднання; міцних відносин зі Сполученими Штатами та привілейованих відносин з арабськими країнами Середземномор'я та Близького Сходу [69].

Дослідники, які аналізували європейську політику Італії протягом тривалих тимчасових відрізків, зокрема у період 1990-х–2000-х рр., ведуть мову про її поступові зміни. Так, Клаудіо Радаеллі та Лючія Куалья висловлюють думку, що в зазначений період ця політика зазнала ряду трансформацій. За їхнім твердженням, протягом 1980-х років і до 1992 року спостерігався так званий «європеїзм усних декларацій». Тобто на словах правлячі кола держави висловлювали повну лояльність до наднаціональних інститутів ЄЕС. Замість відстоювати певні позиції чи спробувати змінити правила гри лише на рівні ЄЕС через переговори, Італія віддала перевагу позиції «найменшого опору», саме ж виконання рішень при цьому послідовно відкладалося чи його взагалі уникали. У 1990-ті роки. уряди лівого центру Італії використовували тиск ЄС як важіль зміни економічної політики. Правоцентристські уряди С. Берлусконі у 2001–2006 роках. у відповідь на тиск, що посилюється, ззовні в ряді випадків робили спроби змінити правила гри і активніше відстоювати національні позиції в Брюсселі, намагаючись таким чином скоротити тиск, а не адаптуватися до тих умов, які диктували рішення, які приймаються на рівні ЄС. Проте, незважаючи на закономірний висновок про вплив «партійної політики» на політику держави щодо ЄС, автори говорять про те, що зміна правлячих коаліцій не вела до зміни основ проєвропейської політики Італії, по суті змінювалися лише три компоненти: дискурс (особливо використання аргументу «зовнішніх зобов'язань»), стиль (більш агресивний у правоцентристських адміністрацій) та вибір політичного

майданчика (міжурядові інститути та особисті контакти при Берлусконі або ж наднаціональні інститути, насамперед Європейська Комісія, при лівоцентристських кабінетах) [70].

Елізабетта Брігі використовує для визначення траєкторії зміни італійської зовнішньої політики на зламі 1990-х–2000-х рр. вираз «політика маятника» [71], вказуючи, таким чином, на той факт, що в період, що послідував після закінчення «холодної війни», ступінь атлантизму та європеїзму у зовнішньополітичній риторичі та політиці Італії коливалася, а відмінності, на її думку, мали не лише декларативний характер. Дослідниця ділить цей період на чотири відрізки: 1989–1994 рр., 1994–1995 рр., 1996–2001 рр., 2001–2006 рр., перший і третій з яких були відзначені зростанням європеїзму Італії, а другий та четвертий – посиленням атлантичних устремлінь держави.

Прихід до влади другого кабінету Сільвіо Берлусконі у 2001 році ознаменувався поворотом у бік атлантизму та зближенням із США на шкоду європейській лінії. Так, за часів другого і третього урядів С. Берлусконі (з 2001 по 2006 роки) його політика найбільше суперечила усталеним підходам ЄС. Другий уряд Романо Проді (з 2006 по 2008 роки), навпаки, знову намагався повернути зовнішньополітичний курс держави у проєвропейське русло. Європейський вектор за лівоцентристів знову стає пріоритетом італійської зовнішньої політики. Загалом «різновекторність» зовнішньої політики С. Берлусконі, його спроби поєднувати європейський вибір і особливі відносини з Вашингтоном, не принесли Італії великих дипломатичних успіхів, але явно сприяли маргіналізації країни в ЄС. На практиці уряд Берлусконі частіше вносив розкол до лав Євросоюзу, віддаючи перевагу своїм зв'язкам із США, ніж цілям формування спільних підходів до ЄС з питань європейської та міжнародної безпеки. Найбільш наочним прикладом цього стала підтримка урядом Берлусконі військової акції США в Іраку в 2003 р. всупереч широкої європейської думки чи позиції [72].

У 2004 році Італія стає однією з країн, що беззастережно підтримали прийняття Конституції Європейського Союзу: італійський парламент зокрема

став першим із законодавчих зборів найбільших країн ЄС, які схвалили єдину конституцію [73]. При цьому слід зазначити, що це питання не виносилося на референдум, і думки більшості італійців про єдину Конституцію виявлено не було.

Ратифікація Лісабонського договору в 2007 р., який вніс зміни до Договору про Європейський Союз (і, фактично, замінив Конституцію ЄС), зміцнила позиції Італії, що незмінно виступає за поглиблення європейської інтеграції. Лісабонському договору зокрема було присвячено окремий розділ на сайті італійського МЗС, в якому наголошувалося про важливість цього документа. Набрання чинності Лісабонським договором 1 грудня 2009 р. також стало безперечною перемогою італійських європейців і поразкою євроскептиків. При цьому на початку XXI вже політичний вимір європейської інтеграції для Італії починає поступово превалювати над економічним [20].

Протягом 2010-х років європейський вектор продовжував незмінно стояти на чільному місці в зовнішній політиці Італії, незважаючи на прояв або навіть зростання популістської євроскептичної риторики окремих італійських політиків та політичних об'єднань. Хоча економічні складнощі 2011–2012 років в Італії й спровокували сплеск євроскептицизму, проте не суттєво вплинули на європейський вектор політики країни та приділення уваги покращення інституційної архітектури ЄС. Зокрема, у 2012 році з ініціативи італійської сторони було створено Робочу групу з майбутнього Європи, яка зосередилася на виробленні пропозицій щодо вдосконалення інститутів ЄС. У 2014 році італійський уряд очолив Маттео Ренці, який дав новий імпульс європейським устремлінням Італії. Новий прем'єр-міністр декларував повну солідарність із загальноєвропейською політикою та проголошував ЄС «виходом із ситуації» для Італії [74].

У рамках свого головування в ЄС 2014 року Італія представила програму «Європа. Новий початок» [75], що включала низку пропозицій щодо економічних реформ для Євросоюзу, у тому числі пропозиції щодо поглиблення інтеграції в рамках Економічного та валютного союзу. Особлива

увага також приділялася проблемам корупції, зайнятості, прав людини та співробітництву ЄС та США. Особливою важливою темою, якою Італія приділяла увагу під час свого головування, стало управління міграційними потоками із залученням усіх держав-членів Євросоюзу. Права людини та основні свободи були на першому плані під час італійського головування: у грудні Рада досягла угоди про початок щорічного діалогу між державами-членами у Раді для заохочення та захисту правової держави у Союзі. Таким чином, прихильність Італії призвела до оновленого загального усвідомлення того, що всі зовнішні кордони держав-членів ЄС є спільним кордоном. Пріоритетним завданням Італії як голови стало планування бюджету для фінансування чинних та проєктованих програм ЄС. Завдяки угоді про коригування бюджету на 2014 р. та підготовку бюджету на 2015 р. головування Італії забезпечило необхідні ресурси та інструменти щодо реалізації європейських пріоритетів для роботи наступних головувань [76]. За підсумками цього періоду Італія підтвердила свій статус одного із лідерів європейської інтеграції.

В останні роки незважаючи на складнощі у відносинах Італії з наднаціональними інститутами ЄС, часті зміни італійських урядів, сплески антиєвропейських настроїв всередині країни, європейський вектор політики залишається домінуючим для цієї держави. Практично повна відмова від євроскептицизму демонструє прагнення Італійської Республіки продовжити курс на зміцнення своїх позицій як одного з лідерів євроінтеграції, що у перспективі дає можливість підвищення рівня добробуту італійців та подальшого зміцнення позицій країни на міжнародній арені.

2.2. Підходи Італії до процесів зовнішньої європеїзації ЄС

Із проголошенням у 1992 році Європейського Союзу та початком розбудови його Спільної зовнішньої та безпекової політики, італійська дипломатія почала ототожнювати європейське інтеграційне об'єднання як значимий «множник впливу» на інтереси країн зовнішнього світу, що перебувають поза його інституційними межами [77]. Крім того, сам термін «європейська інтеграційна модель», що, з одного боку, досить часто згадується італійськими дипломатами, а, з іншого, продовжує залишатися досить розпливчастим поняттям, почав розглядатися як потужний зовнішній імпульс чи навіть «нормативна сила», що спрямовані проти внутрішньої нестабільності та соціальної поляризації в національних державах на периферії Євроспільноти [78, с. 124].

З цього приводу цікавим і таким, що потребує окремого дослідження є питання про суто італійські підходи до поточних процесів зовнішньої європеїзації ЄС, яка стосується країн на його периферії. Показово, що такі підходи чи бачення тісно переплітаються із розумінням власного місця та впливу Італії не лише в рамках самого інтеграційного об'єднання (ЄС), але і поза його межами – у рамках так званої «Великої Європи», що охоплює собою як країни Східної Європи та Південного Кавказу, так і країни Північної Африки чи навіть Близького Сходу. Виходячи саме з такої специфіки зовнішньополітичного позиціонування, суто італійські візії зовнішньої європеїзації ЄС мають тісно корелюватися та розглядатися не лише як процеси зовнішнього поширення європейських норм та правил чи як перспектива розширення самого Євросоюзу, але і як унікальний досвід просування «італізації» на периферії ЄС, де політичні, економічні чи безпекові інтереси Риму є домінуючими.

У цьому сенсі Італія ще наприкінці 1980-х років активізувала власну зовнішню політику та вплив, які загалом обмежувалися регіональними масштабами. Така активізація стосувалася передусім політичних кроків Риму,

що були спрямовані на подолання біполярної логіки в Європі. Головним чином це виявлялося в італійській політиці на Балканах та в Центральній Європі та було пов'язано з активізацією італо-югославських контактів кінця 1980-х років, першим проектом «Адріатичної ініціативи», а також оформленням регіональної групи держав, що згодом отримала назву «Центрально-Європейська ініціатива» (Італія, СФРЮ, Угорщина, Австрія). Ця політика отримала відповідне ідеологічне та експертне обґрунтування. Наприклад, Джанні Де Мікеліс (тодішній міністр закордонних справ Італії) висунув так звану концепцію подолання «бар'єру кордонів» (*barriera di frontiera*) як лейтмотиву італійської зовнішньої політики на зламі 1980-х–1990-х років, що мало призвести до зламу ялтинсько-потсдамських правил гри [79, с. 92].

У вересні 1989 року Дж. Де Мікеліс, виступаючи в Комісії із закордонних справ Палати депутатів італійського парламенту, висунув дві можливі логіки «післяялтинського» розвитку Європи. Одна з них полягала в тому, що Захід цілеспрямовано інтегрує країни Східної Європи до своїх структур. Якщо цього не робити, то тоді, на думку Де Мікеліса, в дію вступає зворотна логіка: Схід починає інтегрувати і поглинати країни Заходу. Італійський міністр наголосив також на тому, що завершення «холодної війни» надавало Італії можливості для більш активних та самостійних дій, для перетворення Італії на «протагоніста» світової політики. У зв'язку з цим Де Мікеліс виділив три географічно обумовлені напрями для італійської зовнішньополітичної активності. Перший – балкансько-дунайський напрям, що визначав магістральну лінію, вздовж якої планувалося здійснювати італійський вплив на країни Південно-Східної Європи. Другий – середземноморський напрям. І третій – «гальський» напрям, що означав вплив Італії на країни Західної Європи та ЄЕС/ЄС загалом [79, с. 94].

Показово, що на зламі 1980-х–1990-х рр. італійський міністр закордонних справ Дж. де Мікеліс наголосив на важливості того, щоб саме «центральноєвропейська вісь» була одним із пріоритетів ЄС поряд із

«західноєвропейською» та «середземноморською», де Італія (в останній) має найбільше стратегічних амбіцій. При цьому міністр наполягав на пріоритетності поетапної співпраці з країнами регіону Південно-Східної Європи, починаючи з економічного співробітництва і закінчуючи культурною, науковою та освітньою співпрацею, яка, зрештою, може призвести до тіснішої політичної співпраці [80]. Навіть не будучи головним пріоритетом для Італії, розширення Європейської спільноти на Схід все ж сприймалося нею як частково вигідний процес, оскільки могло позитивно вплинути на геополітичні амбіції Риму не лише на європейському континенті, але і у регіоні Середземномор'я.

У період 1990-х років. головним елементом нової зовнішньої політики Італії називали її ефективну участь у врегулюванні балканської кризи. Італійський дослідник Лучо Карачоло у зв'язку з цим підкреслює зміну стратегічних пріоритетів для Італії після закінчення «холодної війни». Зокрема, Середземноморський басейн перестав розглядатися Італією як можливий театр бойових дій у разі виникнення війни між країнами НАТО та колишніми державами-членами ОВД; навпаки, зросло значення Балкан, як у військовому, так і в інфраструктурному плані, що посилює чутливість Італії до будь-яких проявів нестабільності в регіоні. Таким чином, пріоритетність Балкан для Італії Л. Карачоло зміг відобразити у виробленій ним концепції «Єврославії», яка з точки зору політичних цілей об'єднувала б Італію та балканські держави у певну єдину макроструктуру [81].

Погляди італійських експертів на світову політику загалом проходили через призму цих конфліктів. Через війну на теренах колишньої Югославії достатнього поширення в Італії набуває концепція «балканізованого світу», у якому Італії доводиться активно та наполегливо діяти [82, с. 201]. Такий світ вимагає адаптації до його викликів саме з боку «середньої держави». Наприклад, К. Жан проводить ідею, що в сучасних умовах «середня держава» або повинна ставати глобальною, або вона взагалі перестане бути «середньою державою». Відповідно, і її інтереси мають концентруватися вже не на

регіональних аспектах, а бути розкидані по всьому світу, подібно до «леопардової шкіри» [82, с. 202].

Зі свого боку, М. Дасу висунула низку можливих сценаріїв для Італії у цій ситуації. Один із них заснований на протиставленні між геополітикою та «геоекономікою». За цією логікою з політичної точки зору Італія мала залишатися регіональною державою (в ареалі Південної Європи та Середземномор'я), і єдине, що вона може тут зробити, це зміцнити свій вплив у сусідніх субрегіонах (на Балканах та Дунаї, в першу чергу). Але при цьому з економічного та торгового погляду Італія набуває амбіцій, які мають все більш глобальний характер, і тут інтереси Італії поширюються по всьому світу. Тому для Італії було б доцільно перетворитися на так звану «торгову державу» (trading state), яка не займається світовою політикою, але концентрується виключно на фінансових та торгових питаннях [83, с. 137].

У свою чергу, комплекс проблем і бар'єрів, що виникли перед європейською інтеграцією у світлі затяжної підготовки до розширення ЄС на Схід у період 1990-х рр., зумовив необхідність формування нових підходів та механізмів взаємодії європейського інтеграційного об'єднання та Італії у ньому з країнами, що поставали вже на умовно розширених кордонах Європи. Практичним виразом такого підходу стало проголошення з боку ЄС у 2003 році нової «Європейської політики сусідства». Важливим при цьому стала і трансформація теоретичних положень, що визначали перспективи подальшого розширення ЄС. Зокрема мова почала йти про так зване «умовне розширення» у вигляді лише поширення на нові держави-сусіди окремих інтеграційних норм і регламентів ЄС без можливості фізичного розширення самого об'єднання. В європейських академічних та експертних колах такий підхід, як наслідок, здобув позначення у терміні «європеїзація» сусідів ЄС.

З приводу цього у період 1990-х років відомий італійський дослідник Фабріціо Тассінарі зазначав, що новий підхід Євросоюзу до своєї «периферії» відіграв вирішальну роль у розвитку концепту «інші/чужі гравці» серед держав-членів ЄС відносно їх сусідів [21, с. 1]. Спрямований насамперед на

сприяння зміцненню кола безпеки навколо кордонів інтеграційного об'єднання, він, разом з тим, створив додаткові виклики через те, що ЄС розглядав себе як місіонера з поширення досягнень європейської інтеграції, не беручи до уваги особливості самих країн чи навіть регіонів їх розташування [21, с. 2].

З огляду на таке трактування відносин ЄС з новими державами-сусідами, цікавим видається прояснення концептуальних підходів до процесів європеїзації з боку виключно італійських експертів. Зокрема, класичним у цьому плані стало визначення терміну «європеїзація» італійського дослідника К. Радаеллі, згідно з яким європеїзація – це процес а) створення; б) поширення; в) інституціоналізації формальних та неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів, вірувань та норм, які спочатку визначаються і узгоджуються в ході політичного процесу на рівні ЄС, а потім інкорпорується у національний політичний процес [84, с. 30]. Радаеллі пропонує розглядати європеїзацію як наслідок європейської інтеграції, тобто. як процес, який стартував після досягнення певної «критичної точки» у політичному об'єднанні Європи. Згідно з таким баченням європеїзації К. Радаеллі, після набрання чинності Маастрихтським договором у 1992 році зворотний вплив наднаціональної системи врядування на національні держави перестав бути галузевим і програмованим, а перетворився вже на масштабний і неоднозначний.

Італійський державний діяч Томмазо Падоа-Скьоппа ведучи мову про зовнішній вплив Євросоюзу у концепції «європеїзація» визначає ЄС як витончену «шляхетну силу» (*forza gentile*), яка діє без зайвого владного натиску і обмежена рамками правил і демократичних процедур. Тому в її основі відсутній військовий та поліцейський примус, *forza gentile* об'єднує Європу без завоювань. Результатом дії «шляхетної сили» стало вибудовування у міждержавному середовищі ЄС такого економічного, а відтак і політичного порядку, який є за своїм типом не міжнародним, а вже внутрішньодержавним. Саме у такий спосіб завдяки *forza gentile* сталося

перенесення внутрішньодержавних політичних практик та процедур на міждержавний рівень та їх сприйняття у цій новій якості. Під впливом *forza gentile* ЄС пропонує світові новий спосіб обмеження суверенної влади націй держав без воєн та силового тиску. Модель ЄС стає привабливою для всього світу. Щоправда, Падоа-Скьоппа пише, що ЄС може пропонувати свою модель подолання суверенітету решті світу лише тоді, коли сам «до кінця пройде цим шляхом» [85].

Якщо ж виокремлювати конкретні концептуальні аспекти «європеїзації», то італійські експерти загалом спираються на схему, що була запропонована німецьким професором політології Беатою Колер-Кох [86]. Відповідно до її тверджень вплив ЄС на окремі держави-члени або зовнішні держави здійснюється завдяки трьом основним механізмам:

1) «встановлення норм» (*imposizione*), за яким акти та положення Євросоюзу потім «спускаються» з рівня ЄС на національний рівень та сприймаються на рівні країни;

2) «залучення» (*coinvolgimento*), за яким практика політичного управління в окремих державах дедалі більше переплітається з відповідною практикою ЄС та починає адаптуватися до пропонованих їй моделей;

3) «популяризації та залучення» (*attrazione*), за яким сприйняття в окремих державах норм і практик ЄС стає своєрідним правилом гарного тону [87, с. 11].

Особливими виявилися італійські підходи до процесу зовнішньої європеїзації ЄС і на урядовому рівні держави. Так, починаючи з 2000 р. серед найважливіших сегментів італійської відповідальності перед периферією ЄС Міністерство закордонних справ Італії визначило розв'язання Балканської кризи та розширення Європейського Союзу на території країн Центральної та Східної Європи. За ідеєю, вони повинні були доповнити італійську активність, що стала вже традиційною в Середземномор'ї. Вважалося, що обов'язком Італії є привнесення до цих регіонів фундаментальних цінностей

демократичного світу, таких як громадянське суспільство, основні свободи та права людини [88].

У цьому плані італійська концепція під назвою «ідеологема миру» є ключовою складовою, яка підкреслює виключно італійське бачення зовнішньої європеїзації ЄС. У період 1990-х і особливо 2000-х рр. ідеологема миру стала займати в італійській зовнішньополітичній риторичі першорядне місце, що виділяє її навіть на тлі загальних міркувань про важливість та цінність миру як такого. Досягнутий у межах ЄС «європейський мир» є найважливішим завоюванням Заходу у ХХ столітті. На думку італійських концептологів у двадцять першому столітті базові принципи цього «європейського миру» повинні лягти в основу глобальної «культури миру». «Європейський мир» має стати моделлю і для інших народів. Одним із інструментів його забезпечення «по-італійськи» є встановлення і дотримання «конституційного права народів».

Іншим важливим фактором, який також повинен, на думку італійців, стимулювати просування «європейського миру» на зовні, є взаємозалежність держав, що зростає. Усі країни світу, як утверджується в офіційній італійській риторичі, повинні не протистояти цій взаємозалежності, не чинити їй опір, а сприйняти її розвитку як неминучій данині і пристосувати свою національну політику до неї. Саме взаємозалежність і робить необхідним вироблення нових правил міжнародної поведінки держав, одним із яких є «конституційне право народів». Об'єктивно взаємозалежність підживлюється процесом глобалізації, який є незворотнім. Однак при цьому, як вважають італійці, важливо, щоб провідні країни світу за посередництвом «Великої сімки», ООН чи ЄС виробили б координований підхід до того, щоб процес глобалізації та зростання взаємозалежності не призвели б до нівелювання відмінностей у культурі та ідентичності народів світу [89].

Відзначимо, що модель «європейського миру» пропонувалася італійцями для своєї практичної реалізації передусім у регіоні Середземномор'я. У зв'язку з цим постійний італійський акцент на всілякому розвитку різних форм

загальносередземноморського співробітництва доповнюється новими нюансами. Особливої ваги в цій перспективі набуває і прагнення італійців наголосити на важливості Середземномор'я як південного кордону ЄС та всього інтеграційного об'єднання в цілому. В умовах «європейського суверенітету» набагато логічнішою є і заява представників Італії про те, що всі держави-члени ЄС, а не тільки його південні країни, «мають допомагати народам Середземномор'я» для того, «щоб вони йшли разом з нами по дорозі миру» [90]. Ще президент Італії Карло Адзельо Чампі, виступаючи 30 листопада 1999 року у конгресі депутатів іспанського парламенту, висунув чимало аргументів для того, щоб привернути більше уваги ЄС до цього регіону. Підсумком цього стало формулювання італійською стороною нової ідеологеми, яка претендувала стати гаслом для практичних дій. «Середземномор'ю, яке посилиться в найближчі десять років, буде потрібно більше Європи; Європі в новому тисячолітті знадобиться більше Середземномор'я», — заявляв знову ж таки італійський президент [91]. Моральним боргом ЄС, на переконання К.А. Чампі є досягнення того, щоб у країнах Середземномор'я превалювала довіра до Європи та її цінностей. Такий заклик цілком відповідає тенденції до імплементації лібералістських парадигм у зовнішньополітичній ідеології та практичній дипломатії Італії.

У 2003 р. прем'єр-міністр Італії Сільвіо Берлусконі представив власну програму політики розширення ЄС на Схід під назвою «Ширша Європа», в якій основна увага приділялася балканським країнам, Україні, Росії, Білорусі, Ізраїлю та Туреччині. При цьому він стверджував, що першочерговим інтересом для цих країн є подальша перспектива вступу до ЄС. Однак під час головування це питання відійшло на другий план через те, що Італія зробила вирішальний акцент на південно-східних країнах. Такі висновки були представлені міністром Р. Буттільоне [22, с. 192].

Загалом, починаючи з 2000-х років і закінчуючи початком 2020-х рр. процеси поширення європейського (ЄС) і особливо італійського впливу на країни так званого «зовнішнього периметру» продовжують вбачатися

італійськими політичними колами як особливо важлива справа для держави. Зокрема, як зазначає ряд політичних оглядачів та аналітиків, у Римі поширення норм та стандартів ЄС виключно на країни Східної Європи як і перспектива самого розширення інтеграційного об'єднання на Схід оцінюється як можливість для геополітичної та економічної присутності саме Німеччини чи останнім часом Польщі в цьому субрегіоні. Відповідно, розширення ЄС на Південь – на терени Західних Балкан, навпаки, створює переваги для Риму в зміцненні його впливу на нових держав-партнерів/членів, з якими можна було б об'єднатися в процесі прийняття рішень на комунітарному рівні ЄС. Подібним чином Італія сьогодні формулює свої підходи і щодо розвитку Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, де, зрозуміло, проявляє безпосередній і головний інтерес до її південного вектору [92]. Якщо говорити більш конкретно, то головна причина підтримки Італією розширення кордонів ЄС полягає у її зацікавленості в розвитку торгових і економічних обмінів, консолідації місцевого потенціалу в юстиції та у внутрішніх справах, боротьбі з корупцією та транснаціональною організованою злочинністю, запровадження верховенства права, підвищення безпеки та стабільності. При цьому приділяється увагу досягненню функціонального взаємодоповнення між процесами розширення ЄС та розвитком його платформ субрегіональної співпраці [93]. Загалом же Італія вважає потенційні бюджетні витрати ЄС на розширення такими, що значною мірою компенсуються очікуваннями ЄС від досягнення ним безпеки на його зовнішніх південних та східних кордонах, а також здобуттям загальних економічних переваг у середньостроковій перспективі регіональної інтеграції.

В останні роки на офіційному рівні позиції Італійської Республіки щодо подальшого розширення Євросоюзу можуть бути оцінені з огляду на положення, що були чітко окреслені італійським МЗС у його позиційному документі від 2022 року. У ньому зокрема зазначається, що «політика розширення спрямована на поступове розширення Європейського Союзу за рахунок приєднання європейських держав, які бажають цього та поділяють

його принципи та цілі. Політика розширення є ключовим інструментом, доступним Союзу для сприяння миру, стабільності, процвітання та безпеці в країнах-кандидатах та потенційних країнах-кандидатах, що знаходяться поблизу нього в Європі. Це тим більше вірно в нинішньому історичному контексті, що характеризується беспрецедентною міграційною кризою, затяжною економічною кризою та ситуаціями нестабільності, що зберігаються на кордонах Європи. Італія завжди була віддана підтримці стратегії розширення Союзу; дії Італії спрямовані на забезпечення належного визнання прогресу, що досягнуто країнами-кандидатами та потенційними країнами, щоб спонукати ці держави продовжувати свій шлях до внутрішніх реформ, необхідних для дотримання принципів демократії, захисту прав людини та закону, на яких заснований Союз, та адаптувати свою правову систему до *acquis communautaire*. Політика розширення включає заходи, спрямовані на інституційне зростання західно-балканських країн, які є потенційними кандидатами на вступ до Союзу, та встановлення переговорного процесу, узгодженого між ЄС та країнами-кандидатами, які мають достатній рівень підготовки для переговорів про членство» [94].

У світлі даних заяв стає очевидним, що Італія має на меті розширення інтеграції, причому її власна роль у цьому процесі відповідає самопроголошеній позиції, що відповідає статусу своєрідного «арбітра» в європейських справах.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ІТАЛІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ СУСІДСТВА ЄС

3.1. Політика Італії щодо розбудови середземноморської політики та співробітництва ЄС

Як було вже зазначено у вступній частині дослідження, практичний підхід Італії до європеїзації країн-сусідів ЄС може бути розглянуто на основі функціонального принципу реалізації регіональної інтеграції як такої. Це передбачає виокремлення нами принаймні трьох основних царин (інституційна архітектура, сектор економічного співробітництва та регіональна безпека), що демонструватимуть собою безпосередні заходи італійських урядів періоду 2000-х–20220х рр. із впровадження європейських норм та практик врядування в сусідніх до ЄС держав, що так і не здобули власної перспективи членства в інтеграційному об'єднанні.

У цьому плані, ведучи мову про *інституційний вимір* оформлення відносин ЄС з країнами Північної Африки Італія була і залишається серед тих учасників, що найбільш активно підтримують Барселонську декларацію (1995 р.). Цей документ став початком Барселонського процесу, що характеризує активізацію Євро-середземноморського партнерства на рівні взаємодії між державами південного узбережжя Середземноморського моря та державами-членами ЄС.

Запропонована середземноморським країнам в рамках Барселонського процесу модель регіональної інтеграції загалом апелювала до функціоналізму – подібного проекту, що реалізовувався в межах Європейських економічних співтовариств періоду 1960-х–1980-х рр.. При цьому, головними «інтеграційними стовпами» проекту повинні були стати спільна імміграційна політика, економічний та торговий розвиток, підтримка загальних правових норм, захист довкілля та спільний сталий розвиток [95]. Співпраця у функціональних соціально-економічних секторах згодом мала сприяти

політичному зближенню сторін, утворенню «великих політичних конструкцій» [96].

27-28 листопада 2005 р. в рамках Саміту з нагоди 10-річчя Барселонської декларації, Італія почала висувати себе як одну з головних європейських держав-каталізаторів євро-середземноморського партнерства. Так, наприклад, на VI Європейсько-середземноморській міністерській конференції було санкціоновано створення Європейсько-середземноморського фонду за діалог між культурами, підтримано ідею утворення Європейсько-середземноморської парламентської асамблеї (АРЕМ).

У 2008 році, у зв'язку з проголошеною з боку французького президента Н. Саркозі ідеєю формування нової інтеграційної структури – Середземноморського союзу, позиція Італії виявилася неоднозначною. З одного боку, сам проект, участь у якому відводилася країнам Середземноморського регіону, обіцяв бути дуже вигідним для Риму. Пріоритетними напрямками співробітництва у рамках нового союзу мали стати міграційна політика та безпека. Це давало можливість вирішення проблеми нелегальної імміграції, від якої страждають усі південні держави-члени ЄС, та проблему забезпечення енергетичної безпеки з виходом на північноафриканський ринок енергоресурсів. З іншого боку, проект не був італійською ініціативою, він був недостатньо окреслений в концептуальному плані, і було незрозуміло, як він буде пов'язаний із Барселонським процесом – ініціативою Іспанії. Більше того, Італія разом з Іспанією та Португалією висловлювалася за вступ Туреччини до Євросоюзу, а не за партнерський формат інтеграції, який тепер пропонувався Францією у вигляді Союзу для Середземномор'я [95].

Загалом же, як наголошував у 2008 році тодішній міністр закордонних справ Італії Франко Фраттіні (2008–2011рр.), новий Середземноморський союз та його інституційна архітектура можуть виконувати роль хіба, що «мосту» для поточних інтересів, завдань і балансування Італії між Заходом, Близьким Сходом і Балканами [29]. При цьому у Міністерства закордонних

справ Італії не було чіткого бачення щодо надання переваги розбудові чи то двосторонніх, чи то багатосторонніх інститутів відповідної міжрегіональної взаємодії [97, с. 109].

З іншого боку, враховуючи загострення проблеми нелегальної міграції та транскордонної злочинності, що стали асоціюватися італійцями тепер здебільшого із південними країнами Середземномор'я, Італія зробила ставку на посилення ролі і впливу інститутів громадянського суспільства у нових форматах інтеграції держав-членів ЄС з країнами Північної Африки та Близького Сходу. Відповідно, Римом вбачалася необхідною підтримка інтеграційних проєктів за формулою «знизу догори» [97, с. 113]. Останнє позначилося у заснуванні завдяки саме Італії Середземноморського фонду – італійської організації, що була створена ще в 1994 році для розвитку зв'язків через Середземне море між арабським світом і Європою. Фонд надає громадянському суспільству ключову роль у заохоченні комунікації та інформації, просування прав людини та культури по всьому басейну Середземного моря. Основною метою організації є сприяння діалогу та взаємодії між суспільствами з метою формування та реалізації спільних інтересів народів Середземномор'я, робота над просуванням плюралізму і культурного розмаїття [98]. Згідно з італійськими баченнями, саме через культурну співпрацю та контакти на рівні громадянського суспільства, національні політичні представники поступово погоджуються координувати свої зусилля, щоб співпрацювати в інших сферах, ніж культура (політичній, економічній чи безпековій), наслідуючи тим самим функціональний ефект, характерний для перших інтеграційних кроків самого Європейського Співтовариства.

Іншою рисою італійських підходів в інституціоналізації проєкту Середземноморського союзу стала своєрідна нова концепція «Європи регіонів», що відобразилася у просуванні з боку Італії ініціативи посилення ролі південних італійських регіонів (зокрема, Сицилії) в пропонованому проєкті союзу та розбудови формату євро-середземноморського партнерства

місцевих і регіональних влад. [99]. Одночасно просувався і проект посилення різного роду ділової активності та бізнес зв'язків. Це позначилося у створенні Середземноморської агенції розвитку бізнесу (MBDA), яка має гарантувати фінансову підтримку малому та середньому бізнесу Італії в країнах Середземноморського регіону.

Помітний вплив Італії на країни Середземномор'я здійснюється й через економічні зв'язки та проекти. Так, основним завданням у галузі зміцнення партнерства та сприяння соціально-економічному розвитку неєвропейських держав субрегіону, згідно з баченнями уряду Італії початку 2000-х рр., був розвиток економічної інтеграції по лінії «Південь-Південь» [100, с. 7]. Ця ініціатива включала формування зони вільної торгівлі в Західному Середземномор'ї з подальшим утворенням зони вільної торгівлі за участю європейських держав субрегіону. У цьому напрямі у травні 2001 р. Італія ініціювала підписання Агадирської декларації «Про засади розвитку торговельно-економічного співробітництва» між Тунісом, Марокко, Єгиптом та Йорданією (м. Агадір, Марокко) [101, с. 23]. Згодом за участю італійських експертів між цими країнами було укладено Агадирську угоду про створення зони вільної торгівлі. Для країн Союзу Магрибських арабських держав передбачалося стимулювання існуючих механізмів економічної інтеграції. Як заявив італійський прем'єр-міністр С. Берлусконі у своєму зверненні до членів парламенту країни, «економічна інтеграція «Південь-Південь» робить інтенсивну торговельно-економічну співпрацю «Південь-Північ» у Середземномор'ї реальною». У своїй промові С. Берлусконі також наголосив на найважливіших пріоритетах у сфері розвитку торговельно-економічних зв'язків Європи з північноафриканськими країнами: лібералізація торгівлі продукцією переробної промисловості та сільського господарства, створення потужної платформи для інвестиційної співпраці, сприяння проведенню демократичних реформ у неєвропейських країнах, розвиток транспортної інфраструктури регіоні [30].

Лібералізація торгівлі продукцією переробної промисловості та сільського господарства відповідно до документів «Агадирського процесу» передбачає розширення свободи дій підприємств даного сектору економіки, зняття державних обмежень на торгівлю їх продукцією за межами країни, встановлення сприятливого митного режиму. Саме лібералізація цих напрямів торгівлі є пріоритетним як безпосередньо для Італії, так і Європи загалом, оскільки до 65 % імпорту цієї товарної групи до країн Євросоюзу здійснюється із країн Північної Африки [102].

Крім того, важливою галуззю торгівлі, яка також потребувала лібералізації, на думку заступника міністра зовнішньої торгівлі Італії А. Урсо, була енергетика. Традиційно торгівля енергоресурсами є найважливішою сферою співробітництва між європейськими та північноафриканськими країнами. Провідні позиції щодо імпорту нафти та газу займала Італія. Слід зазначити, що Європа, особливо південна, не багата на природні джерела енергетичних ресурсів.

Починаючи з 2015 року економічна стратегія Італії в регіоні включає не лише торгівлю високоякісними продуктами, а й довгострокові інвестиції та структуроване співробітництво через промислове партнерство в стратегічних секторах та через передачу технологій і ноу-хау. Іншими словами, італійці пропонують не просто продукцію під брендом «зроблено в Італії», але й продукцію під гаслом «зроблено разом з Італією» [31, с. 33]. Завдяки своєму досвіду та особливостям власної виробничої структури Італія може підтримати країни регіону в досягненні моделі сталого розвитку, особливо в таких секторах, як інфраструктура та логістика, агропромисловість, відновлювані джерела енергії, туризм та у зміцненні малого та середнього підприємництва. Сьогодні Італія бачить стратегічну важливість розвитку системи енергетичних і телекомунікаційних мереж, яка буде служити «містком» між двома берегами Середземного моря. Ініціативи економічної дипломатії Риму залишаються вирішальними для підтримки інвестицій італійських компаній у ринки країн регіону MENA (формат розширеного

Середземномор'я), які, за оцінками італійських експертів, є все ще проблемними через ряд існуючих політичних та економічних бар'єрів. Проникнення італійської промисловості та торгівлі в цей регіон розвинулося в останні роки частково завдяки посиленню координації між усіма учасниками Sistema Italia (Італійська система). Це було досягнуто в першу чергу завдяки ініціативам «Cabina di Regia» (Керівний комітет міжнародної діяльності італійської економічної системи, співголовами якого є Міністерство закордонних справ та Міністерство економічного розвитку), які з 2015 року долучили до переліку пріоритетних країн також країни Перської затоки (зокрема Саудівську Аравію, ОАЕ та Іран) з метою практичної реалізації у регіоні італійської стратегії з інтернаціоналізації [31, с. 34].

По-друге, через механізми «Missioni di Sistema», тобто бізнес-місії під керівництвом уряду (приклад Оману у березні 2017 року) або такі заходи, як міжнародна конференція «Туніс 2020» у листопаді 2016 року (за участю 200 італійських економічних операторів), Італії також вдалося зміцнити свою страхову та фінансову присутність у регіоні [103].

8 липня 2017 року в Агрідженто відбувся перший італо-лівійський економічний форум за участю міністра закордонних справ та міжнародного співробітництва Альфано та віце-прем'єр-міністра Лівії Майтіга. Захід було організовано, щоб розпочати поглиблене обговорення з приватним сектором внеску, який італійські компанії можуть зробити в економічне відновлення Лівії, коли в країні будуть створені необхідні умови безпеки. На форумі було підписано італо-лівійську декларацію про перспективний розвиток економічного співробітництва в деяких стратегічних секторах, таких як: енергетика та вуглеводні, інфраструктура, транспорт і телекомунікації, банківська справа та фінанси.

Показово, що зовнішньоекономічна діяльність Італії в Лівії охоплює ключові сектори, такі як повітряний транспорт та інфраструктура, а також енергетика. Зокрема, італійська ENAV розмістила мобільну вежу в аеропорту Тріполі/Майтіга з огляду на будівництво нової диспетчерської вежі, а також

почала проводити навчання своїх диспетчерів повітряного руху. Італійський консорціум отримав контракт на реконструкцію зруйнованого міжнародного аеропорту Тріполі. Італія також відновила роботу Спільної комісії, щоб перезапустити проект прибережної автомагістралі та підтримати відновлення лівійської інфраструктурної системи, яка сильно постраждала від кризи.

Особливу зовнішньополітичну активність з точки зору *європеїзації регіону* Італія намагається підтримувати у *галузі безпеки*. З цього приводу можна стверджувати, що безпека та процвітання у Середземномор'ї відповідають життєво важливим стратегічним інтересам Італії. Регіон важливий для Риму з точки зору проблем нелегальної міграції та енергетичної безпеки, а також у контексті боротьби з тероризмом та організованою злочинністю. При цьому він розглядається в рамках концепції розширеного (Великого) Середземномор'я, де важливими є зв'язки з Північною Африкою та країнами на південь від Сахари, з державами Перської затоки та Африканського Рогу.

У період загострення конфліктів в арабських країнах на стику 2000-х–2010-х рр. Італійська Республіка виступала за збереження балансу між економічною політикою та політикою безпеки та виступала за систему безпеки, що ґрунтується на взаємних зобов'язаннях і гарантіях роззброєння. Проблеми міграції з країн Північної Африки та Близького Сходу, з якими Італія зіткнулася в перші десятиліття XXI століття, підштовхнули країну сприяти економічному розвитку регіону. Саме через інструмент власного зовнішньоекономічного та технічного впливу Італія намагається знизити виклики та загрози національній та європейській безпеці, що надходять від країн південного Середземномор'я.

Наочним прикладом у цьому плані може служити розвиток відносин та співробітництва Італії з Лівією. Так, ще у 2000 році Італія та Лівія підписали угоду про боротьбу з тероризмом, організованою злочинністю, торгівлею наркотиками та нелегальною міграцією [104, с. 32]. Хоча Лівія сприймалася як «держава-ізгой», між нею та Італією було підписано ще важливі двосторонні угоди у 2003 та 2004 роках, які започаткували кілька важливих

сфер тісної двосторонньої співпраці [105, с. 4]. Як наслідок, у 2004 році Італія запустила в Лівії власну програму з навчання та надала необхідне обладнання для допомоги в належному управлінні державними кордонами. Таким чином, Італія перебуваючи у статусі своєрідних «головних воріт» для лівійців до «європейської мрії» (тобто, до ЄС), стала одночасно й головним учасником у процесі та механізмах екстерналізації кордонів ЄС. Співпрацюючи з південними країнами Середземномор'я, зокрема з Лівією, Італія передає їм частину своїх обов'язків з управління кордонами ЄС, щоб запобігти таким чином подальшим потокам нелегальної міграції [106, с. 63]. Завдяки такому впливу та роботі південні держави-сусіди Європи перетворюються на своєрідних «поліцейських ЄС», а Середземне море стає основним місцем для екстерналізації європейського управління та лабораторією для пошуку різноманітних рішень для охорони кордонів ЄС [107, с. 848].

Окреслена двостороння співпраця Італії з Лівією, як наслідок, заклала підвалини для співробітництва між ЄС та Лівією у сфері міграції та управління кордонами, що розпочалося у 2013 році зі створенням Місії ЄС з надання допомоги на кордоні Лівії. Відповідна структура була призначена для розробки національної системи управління кордонами за європейськими вимогами та стандартами. Цікавим стало і те, що такий механізм згодом було поширено й на інші південні держави-сусіди ЄС, зокрема, на Туреччину та Марокко [108, с. 320].

Підтримка Лівії з боку Італії, а через неї і з боку ЄС через власні інструменти фінансування, навчання та на надання необхідного обладнання, як результат, підвищила спроможність лівійської берегової охорони самостійно боротися з незаконними операціями на морі, дозволила лівійській владі створити власну пошуково-рятувальну зону на морі, а також створити Морський рятувальний координаційний центр. Європейська комісія також опосередковано підтримала ці заходи через заснування та сприяння роботі спеціального Трастового фонду ЄС для країн Африки [109].

Починаючи з 2004 року, Італією було також підтримано подальше просування діалогу «НАТО – Середземномор'я». Це тісно перекликалося з вже функціонуючим діалогом з питань безпеки у Західному Середземномор'я у форматі «5+5», який багато в чому сформувався саме завдяки зусиллям Італії. Ще у 1983 р. президентом Франції Ф. Міттераном була висунута ідея Західно-середземноморського форуму, що стала втілюватися в життя у жовтні 1990 р. завдяки Італії, коли у Римі було проведено зустріч міністрів закордонних справ дев'яти середземноморських країн. Чотири країни представляли Європейське Співтовариство (Франція, Італія, Португалія та Іспанія) та п'ять країн Магрибський арабський союз (Алжир, Лівія, Мавританія, Марокко та Туніс), створений у 1989 р. Так виникла «Група 4+5», яка після приєднання до нею Мальти стала називатися «Групою 5+5».

Слід, однак, відзначити, що існують і причини, які гальмують зміцнення впливу безпекової політики Італії в регіоні. До цих причин відносяться не тільки різні конфлікти, що періодично виникають в регіоні, але також:

- відмінності у розумінні пріоритетності середземноморського регіону у європейських країн та Італії;
- Нестача координації у питаннях арбітражу з конфліктів у регіоні між європейськими державами та інститутами;
- Відмінності підходів до побудови діалогу в регіоні;
- опір будь-яким ініціативам, в яких бере участь Ізраїль, з боку політичних сил в арабських країнах;
- відсутність єдиного підходу у європейських країн щодо визначення співвідношення діяльності НАТО та ЄС, а також усвідомлення проблеми дублювання ініціатив у сфері безпеки цими міжнародними інституціями;
- загроза надмірного тиску з боку західних держав та їх спецслужб на процеси, що проходили у неєвропейських країнах регіону щодо формування підходів та реалізації програм з організації збалансованої системи безпеки.

3.2. Політика Італії в рамках «Східного партнерства» ЄС

Подібним чином до середземноморського вектору політики європеїзації може бути розглянутий вплив Італії на процеси інституційного, економічного та безпекового оформлення проекту «Східне партнерство» ЄС.

З цього приводу насамперед відзначимо, що оскільки Італія в географічних межах Євросоюзу умовно відноситься до його південних держав-членів, а у зовнішньополітичному позаінтеграційному вимірі більшість її політичних, економічних чи безпекових проблем є пов'язаними переважно із регіонами Середземномор'я та Північної Африки, то питання інституційного оформлення процесу регіональної інтеграції ЄС зі східними державами-сусідами для Риму ніколи не становило особливого інтересу.

З іншого боку, прагнення Італії відігравати роль «середньої» держави та зберігати власну унікальність гео/політичної впливовості як в інтеграційних рамках ЄС, так і у міжрегіональних відносинах, завжди підштовхувало Рим до розвитку відносин з СРСР, а потім і Російською Федерацією на східному фланзі Європи. Останнє, так чи інакше, диктувало потреби проектування з боку італійських академічних і політичних кіл власних візій концептуально-інституційного оформлення відповідних відносин.

Серед останніх таких бачень, що перехрещувалися з паралельними баченнями Брюсселю навколо інституційного оформлення інтеграційного проекту «Східного партнерства», були італійські ідеї формування загальноєвропейського інтеграційного простору, який би включав у себе комплекс відносин та напрямів співробітництва ЄС з державами-членами СНД але під проводом саме Російської Федерації як впливового інтеграційного ядра чи полюсу. Так, у ході саміту «Росія–ЄС» у Санкт-Петербурзі 17 травня 2001 р. тодішнім очільником Єврокомісії Р. Проді була висунута ідея створення Спільного європейського економічного простору (СЄЕП). В процесі подальшої роботи ідея СЄЕП була трансформована в концепцію заснування чотирьох спільних просторів між ЄС та РФ (з можливістю

входження туди й інших держав-членів СНД): економічного; зовнішньої безпеки; внутрішньої безпеки; науки, освіти та культури [110].

Багато у чому саме такий підхід італійської сторони корелювався із попередніми або вже традиційними концепціями в межах Європейського співтовариства. Зокрема, своєрідна «система просторів» була відпрацьована в ЄС ще у другій половині ХХ століття. У нових умовах італійський підхід був спрямований на надання імпульсу стратегічному партнерству між ЄС та Росією, а також його кращого структурування. Також зазначений підхід мав призвести до підвищення конкурентоспроможності так званих регіональних полюсів розвитку, обопільно посилити роль ЄС та Росії в геополітичних межах «Великої Європи». При цьому створення якоїсь конкретної чи особливої інституційної надбудови (у вигляді автономних органів врядування) в проєкті не передбачалося. Єдине, що очікувалося, так це побудова так званого «спільного ігрового поля» для всіх учасників інтеграції. Відповідне «ігрове поле» має знаходитися у сфері одночасного регулювання як комунітарних структур ЄС, так і впливу політики національних урядів і тим самим набувати політичного виразу і змісту [32].

Що ж стосується інституційного оформлення конкретно проєкту «Східне партнерство», то Італія в цілому стримано підтримала пропозицію Європейської Комісії щодо посилення інституціоналізації відносин ЄС із державами Східної Європи. При цьому італійська сторона наголошувала, що інституційні формати інтеграційного проєкту «Східне партнерство» не слід надмірно розширювати, а слід більше використовувати вже наявні інтеграційні структури та механізми самого Євросоюзу, зокрема наявні компетенції та потенціал врядування на рівні таких органів, як Рада та Комісія ЄС [111, с. 35].

Унікальним вбачається також й економічний вплив Італії в рамках європеїзації східних держав-сусідів ЄС. Економічна та дипломатична присутність Італії в східних державах-сусідах Європейського Союзу почала зростати з 2000-х років. Зрештою, зростання і розширення торгових і

дипломатичних контактів Італії із країнами Східного партнерства ЄС продовжили відбуватися у попередній парадигмі розвитку співробітництва виключно через призму відносин Риму з Москвою, які як і раніше (після розпаду СРСР) продовжують бути важливими, незважаючи на політико-безпекову кризу в Європі та економічні санкції, що були запроваджені з боку ЄС по відношенню до Російської Федерації. Починаючи з 2004 року Італія підтримала Європейську політику сусідства (ЄПС), яка і зараз становить важливу основу для підходу країни до регіону. Особливо після початку гібридної війни РФ проти України у 2014 р. Італія прагнула до кращої координації з партнерами з ЄС політики щодо пострадянського простору, водночас відстоюючи власні погляди та інтереси в Союзі. У цьому плані, необхідно відзначити все ж інерційність італійського ділового сектору та діючих урядів до розвитку економічного співробітництва та конкретних бізнес проектів, де ключове місце навіть й після 2014 року продовжував займати ринок Російської Федерації.

Зокрема, для забезпечення економічного та торговельного співробітництва Росія та Італія ще на зламі 1990-х–2000-х рр. підписали цілу серію секторальних угод, що стосуються митного та податкового співробітництва, фінансового та валютного контролю, малого та середнього бізнесу. Достатньо опрацьованою з нормативної точки зору є співпраця двох сторінуз соціальних та культурних питаннях, а також у сфері боротьби зі злочинністю. В рамках секторального співробітництва організаційну та координуючу роль відіграє Російсько-італійська Рада з економічного, промислового та валютно-фінансового співробітництва. Вона була заснована у 1996 р.. Фактично до 2020 року в рамках цього органу діяло кілька постійних робочих груп: з економічної співпраці та модернізації; з питань промислових округів та співробітництву у сфері малого і середнього бізнесу; з питань сільського господарства; промисловості та високих технологій; туризму та культури; космосу і транспорту [112].

Інтенсивна економічна італійсько-російська взаємодія мотивована, насамперед, потребою Італії у постачаннях російських енергоносіїв, з одного боку, та зацікавленістю РФ в італійських товарах широкого споживання та технологіях, з іншого. З 1999 по 2008 р. двосторонній товарообмін між країнами зріс майже шість разів. У період з 2009 до 2015 року для Росії Італія стала виступати одним із головних торгових партнерів, входячи до першої «п'ятірки» держав. Росія також впевнено займала місце у першій десятці країн італійського імпорту [113].

Колишній директор московського відділення ІСЕ Р. Пело та віцепрезидент Асоціації італійських підприємців у РФ В. Торрембіні зазначали, що представники італійського бізнесу ставляться до російського ринку як до стратегічно важливого, воліючи інвестувати на середньо- та довгостроковий період. Лідери Італії неодноразово заявляли про те, що економіки двох країн взаємодоповнюються. Р. Пело та В. Торрембіні вказували зокрема на високий ступінь спеціалізації та концентрації італійського експорту до РФ [114].

Одночасно важливе місце у економічній взаємодії двох сторін займає енергетичний сектор. Так, рівень енергозалежності Італії від постачання з третіх країн залишається досить високим, тому країна зацікавлена в енергетичній співпраці з Росією. У 2000-ті роки було укладено угоди між найбільшими енергетичними компаніями двох держав: «Газпромом» та «Ені», «Лукойлом» та «ERG», «Ені» та «Роснефтью», а також угоди про постачання газу до Європи за південним напрямом. Однак після 2014 р. співробітництво країн у високотехнологічних сферах виявилось замороженим. Італійський бізнес, зіткнувшись із новими санкційними реаліями, був змушений адаптуватися.

Показовим є вплив Італії й у фінансовому секторі. У 2003 р. першим італійським банком, який відкрив свої відділення в Росії, стала група Intesa San Paolo. На даний момент банк «Intesa» обслуговує більше половини зовнішньоторговельних угод між Росією та Італією, через нього проходить переважна частина операцій, пов'язаних з італійськими інвестиціями в РФ та

російськими – в Італії. На російському ринку функціонують інші італійські банки – «UniCredit», «Monte dei Paschi», «UBI», «Banco Popolare», «Mediobanca».

На відміну від безпосередніх держав-лобістів розвитку східного вектору розширення торгово-економічних відносин ЄС (зокрема таких, як Польща, Литва, Швеція, ФРН чи Британія), Італія в цілому не відзначається власним унікальним підходом у вибудовуванні економічної дипломатії в субрегіоні Східної Європи. З іншого боку, не можна говорити і про відсутність особливостей італійського зовнішньоекономічного курсу. Італія підтримує ініціативи в рамках Східного партнерства про виділення з боку ЄС коштів, що будуть спрямовані на покращення інвестиційного та бізнес-середовища в регіоні. Вважається також за доцільне розвивати політику економічної допомоги державам Східної Європи та Південного Кавказу. При цьому, унікальність італійського підходу зводиться і до своєрідної формули, що корелюється з широким європейським (ЄС) консенсусом про необхідність взаємопов'язування надання економічної допомоги розвитку країнам Східного партнерства з розв'язанням проблеми нелегальної міграції, що є особливо актуальною для Італії. Розвиток торгівлі та реалізація політики розвитку, таким чином, мають сприяти соціально-економічній стабільності держав регіону, що, у свою чергу, може зупинити неконтрольовані міграційні рухи зі Сходу [115, с. 28].

Окремого значення набуває питання економічної присутності Італії безпосередньо в Україні. З цього приводу, можна відзначити особливу цінність українського ринку для Риму. Тут, за обсягом загального товарообігу України з країнами Європи, Італія займає третє місце, поступаючись лише Німеччині та Польщі. У свою чергу, Італія є пріоритетною країною Західної Європи для українського експорту до ЄС. На неї припадає 15% українського експорту, що сумарно перевищує обсяг українського експорту до Німеччини та Франції. Відповідно, Італія аналогічним чином зацікавлена у реалізації економічної частини Угоди про асоціацію [116].

Порівняно з Україною, Італія має також добрі торгові відносини з Азербайджаном і Білоруссю. Комерційні та енергетичні відносини знаходяться в центрі італійсько-азербайджанських відносин, які за останні чотири роки зросли з 200 мільйонів євро до 600 мільйонів євро і були в основному зосереджені на розвитку інфраструктури, енергетики, захисту навколишнього середовища та програм у сфері охорони здоров'я [117]. При цьому, саме галузь енергетики є основною частиною відносин між Італією та Азербайджаном. Безпосереднім прикладом інтересу італійців в енергетичних проектах і співробітництві є робота трубопроводу «Баку–Тбілісі–Джейхан», що належить та керується трубопровідною компанією BTC Co – консорціумом з 11 енергетичних компаній на чолі з British Petroleum. Британська енергетична компанія є найбільшим акціонером консорціуму з 30,1% власних акцій. Далі йде Державна нафтова компанія Азербайджану SOCAR з 25,00%. Італія та Франція також отримують вигоду від проекту. Зокрема, італійська енергетична компанія Eni має 5,00% акцій, французька Total також 5,00%. [118, с. 26].

Економічна увага Італії до країн Південного Кавказу в рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства традиційно обумовлена стратегічною важливістю Південного енергетичного коридору, що має забезпечувати постачання газу в Італію з Іраку, Туркменії та Азербайджану через Грузію та Туреччину. Доступ до каспійських енергетичних запасів, які можуть доповнювати російський та північноафриканський газ, сприймається як центральний елемент забезпечення економічної конкурентоспроможності та енергетичної безпеки не лише офіційним Римом, а й Брюсселем з огляду на потреби всього ЄС [119, с. 21].

Слід також зазначити, що азербайджанське газове родовище Шахденіз має потенціал для заміщення російського газу в Південній Європі. Проте Італія не розглядає такий варіант і прагне зберегти традиційні енергетичні відносини з Росією. Важливо також зазначити, що, хоча Італія вважається прихильником

соціально-економічної безпеки та процвітання за межами європейських кордонів, вона не має наміру брати на себе цю відповідальність за рахунок саме країн Східного партнерства [120, с. 23].

У галузі регіональної безпеки до початку 2022 року також можна спостерігати загалом переважання співробітництва Італії з Російською Федерацією порівняно з іншими державами регіонів Східної Європи чи Південного Кавказу. Італія традиційно звикла розглядати Росію як опору європейської архітектури безпеки, внаслідок чого завжди прагнула сприяти різного роду форматам конструктивної взаємодії, а не конфронтації з Росією [121, с. 13]. У цьому сенсі можна стверджувати, що Італія навіть прагнула стати «провідником» Росії в Європі, отримавши при цьому для своєї країни особливий статус. Так, наприклад, за часів Другої чеченської війни була спроба виключити Росію з ПАРЄ. Італія тоді була головою Ради Європи, і дуже поміркована позиція тодішнього міністра закордонних справ Ламберто Діні дозволила згладити ситуацію. Щодо конфлікту в Грузії 2008 р. Італія також зайняла позицію «медіатора» між Заходом та Росією, виступаючи за негайне припинення вогню та встановлення перемир'я, не засуджуючи при цьому російську позицію. Зокрема, можна говорити, що у тих умовах на символічному рівні Італія фактично перепідтвердила статус стратегічного партнерства з Росією в контексті європейської безпеки та її відданість дипломатичному вирішенню конфлікту. Італія одночасно підтримала посередницькі зусилля Німеччини та Франції. При цьому Рим однозначно не визнав незалежності Абхазії та Південної Осетії. З іншого боку, особлива роль та дипломатичні маневри Італії сприяли відновленню чи навіть підтриманню політичного діалогу «РФ – НАТО» [122, с. 43]. До прикладу, Рим обережно підходив до питання вторгнення Росії в Грузію, підтримуючи при цьому засудження з боку ЄС та НАТО та беручи участь у місіях ОБСЄ з нагляду за післявоєнними угодами. Водночас разом із Німеччиною та Францією уряд Берлусконі виступав за більш м'який варіант розв'язання конфлікту порівняно з позицією США та деяких країн Центральної та Східної Європи у

відповідь на російську агресію. Пізніше Італія виступила проти санкцій по відношенню до Москви, рішуче підтримавши відновлення відносин по лінії «Росія–НАТО» [121, с. 13].

Протягом усіх п'яти днів конфлікту італійська сторона також постійно проводила консультації з світовими лідерами та міністрами закордонних справ у форматі «Великої вісімки», виступаючи медіатором мирного врегулювання між Росією та Грузією. Позиція Італії як «моста» між Заходом та Сходом дозволяла Італії таким чином займати особливу позицію не лише у рамках Європейського Союзу, але і в структурах глобального врядування.

Після приходу Маттео Ренці до Палаццо Кіджі в лютому 2014 року в зовнішній політиці Італії не було спадкоємності з російського питання. З початком російської агресії проти України на початку 2014 р. Італія не робила гучних заяв щодо своєї позиції, не прагнула налагодити діалог із Росією чи Україною.

Щодо анексії Росією Криму, то Італія підтримала *prima facie* жорстку реакцію Заходу на чолі з Німеччиною та Сполученими Штатами. М. Ренці звинуватив Росію у вчиненні «неприйняттого порушення» [123]. Разом з тим, як тільки були підписані угоди «Мінськ-2», Італія скористалася цією можливістю, щоб переглянути свій підхід. Як і у випадку з Грузією, Італія підтримала загальну лінію своїх партнерів по ЄС. Вона приєдналася до санкцій Заходу, але одночасно критикувала їх та намагалася швидко відновити добрі робочі відносини з Росією. М. Ренці був єдиним лідером G-7, хто відвідав Петербурзький економічний форум після анексії Криму [124].

Оскільки Італія не була складовою частиною нормандського формату, тобто серед групи держав (Німеччина, Франція, Росія та Україна), які об'єдналися у 2014 році для мирного врегулювання конфлікту на Донбасі, вона не могла брати безпосередню участь у переговорному процесі та процесах миротворчості. Тим не менш, Італія знову ж таки намагалася відіграти роль «моста» між Росією та Заходом. У жовтні 2014 року М. Ренці провів робочий сніданок з Путіним, Порошенком та європейськими лідерами.

У березні 2015 року Ренці став першим європейським лідером, якого на офіційному дипломатичному рівні приймала Росія. При цьому М. Ренці використав дружню риторику, зазначивши, що Росія, Україна та ЄС досягли прогресу у врегулюванні конфлікту (угоди «Мінськ-2») і підкресливши, що «Італія готова надати всю можливу підтримку в рамках структур Європейського Союзу, включаючи, можливо, й суто італійський досвід, якщо говорити про децентралізацію України» [122, с. 43].

Прагнення Риму уникати при цьому відкритої підтримки однієї з воюючих сторін пояснюється її пріоритетом встановлення економічного співробітництва над геополітичним підходом. Однак така тактика одночасно є і фактором, що звужує економічні можливості держави та її дипломатії. З іншого боку, можна стверджувати, що загалом щодо гібридної війни РФ проти України італійський уряд займав спільну європейську позицію, підтримуючи дотримання мінських домовленостей.

У 2022 році італійський уряд на чолі з Драгі зайняв вже чітку позицію, зоднозначно асудивши вторгнення Росії в Україну 24 лютого та підтримавши швидку та ефективну відповідь, на відміну від двох попередніх криз у Грузії та Криму. Фактично, у 2008 та 2014 роках Італія одночасно намагалася пом'якшити ескалацію напруженості між США, Балтією та колишніми державами Варшавського договору, з одного боку, та зберегти власні економічні інтереси у відносинах з Росією, з іншого. Натомість вже у 2022 році уряд Італії був одним із найнаполегливіших серед інших урядів держав-членів ЄС у введенні санкцій проти Москви, а також у питанні надсилання до України необхідної військової та гуманітарної підтримки [125].

Враховуючи поточну інтенсивність російсько-української війни та її вплив на європейську безпеку в цілому, Італія наразі має значно менше простору для дипломатичного маневру відносно загальної лінії ЄС. З іншого боку, Італія все ж намагається зберегти свою традиційну роль «містка», запропонувавши у 2022 році мирний план та зупинки російсько-української війни. Цей план передбачав нейтральний статус України та її вступ до ЄС, автономію

Донецька, Луганська та Криму, а також договір про європейську безпеку після виведення російських військ з України в обмін на послаблення санкцій по відношенню до РФ. Утім, італійський мирний план був відхилений як російською, так і українською владою [126]. У будь-якому разі цей план мав мало шансів на успіх. Він містив пропозиції, з якими обидві сторони не можуть миритися. Особливо очевидним це стало після того, як Росія санкціонувала проведення «референдумів» у чотирьох захоплених українських областях (Херсонській, Запорізькій, Донецькій та Луганській) та проголошення їх власною територією.

Як наслідок, політика та позиція Італії стала повною мірою корелюватися з відповіддю ЄС і НАТО на відповідні дії Росії. Повне дипломатичне приєднання Італії до ЄС і НАТО підтверджує сьогодні її пріоритет у просуванні порядку денного саме ЄС і НАТО. З іншого боку, Італія також намагається символічно зберегти мінімальні робочі відносини з Росією, вважаючи її все ж значимим економічним і політичним партнером. З цієї причини Італія умовно прагне максимально уникати проблемних підходів до Росії.

В цілому основний інтерес для Італії в рамках ЄПС та СхП ЄС сьогодні становлять такі напрями співробітництва, як протидія тероризму, неконтрольованій та незаконній міграції, а також організованій злочинності, включаючи такі її прояви, як торгівля людьми, незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, зброї та вибухових речовин, кіберзлочинність. Зокрема у «Білій книзі» 2015 року [127], основному документі оборонної політики Італії, наголошується, що нові транскордонні загрози можуть суттєво підірвати національну безпеку. Йдеться насамперед про три взаємопов'язані проблеми – тероризм, неконтрольовану міграцію та конфлікти, що провокують гуманітарну кризу .

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження концептуально-доктринальних та практичних аспектів євроінтеграційної політики Італійської Республіки як невід'ємної складової зовнішньої європеїзації ЄС дозволяє зробити наступні висновки:

1. Різноманітність наявних сьогодні засобів впливу ЄС на оточуючі його країни чи регіони, вказують загалом на складність в концептуальному плані отримання вичерпного чи досконалого визначення такого явища, як зовнішня європеїзація. У цьому зв'язку, узагальнюючи вже відомі нам наукові визначення і пояснення процесів європеїзації в цілому, автор дійшла висновку про доречність інтерпретування безпосередньо зовнішньої європеїзації як унікальної практики з експорту нормативно-правової бази, механізмів врядування та адміністрування, різного роду соціально-економічних практик ЄС у країни на його периферії з метою полегшення наявних форм регіонального співробітництва та покращення стану безпеки на власних (ЄС) зовнішніх кордонах.

2. Дослідивши концептуально-доктринальні підходи Італії до процесу зовнішньої європеїзації автор дійшла висновку, що офіційний Рим розглядає її сьогодні як особливий інструмент впливу ЄС на країни, що з ним межують. Останній спрямований не стільки на уніфікацію національних нормативно-правових полів та політико-адміністративних механізмів держав, скільки корелюється з безпековими розрахунками, а саме з потребами у нейтралізації різного роду актуальних сьогодні загроз внутрішньої соціальної нестабільності як в самих державах-членах Євросоюзу, так і у безпосередньо межуючих з ним країнах. Центральне місце тут посідає суто італійська концепція у вигляді цілісної «ідеологеми миру», що пов'язується з досягненням важливої мети – побудови мирного простору з дотримання ключових конституційних прав і свобод громадян за європейським прикладом. Одночасно такий інструмент вбачається Італією і як унікальний

досвід просування суто італійського впливу або іншими словами «італізації» на периферії ЄС, де досягнення політичних, економічних чи безпекових інтересів держави є особливо важливими.

3. Розглянувши галузеві напрями італійської політики у контексті зовнішньої європеїзації ЄС, автор дійшла висновку про зосередженість останніх італійських урядів на просуванні переважно неофункціонального підходу в проектуванні європейських чи навіть суто італійських норм і практик врядування на країни-сусіди. У цьому сенсі італійська сторона відстоює ту позицію, що лише стабільна і міцна взаємодія у соціальних секторах – насамперед у галузі міжкультурних та громадянських зв'язків – може служити базисом для перенесення європейського досвіду формування більш значимих економічних та політико-безпекових конструкцій в країнах периферії. У свою чергу, у питанні безпеки можна констатувати, що головна увага Італії спрямована здебільшого на вдосконаленні стану соціального / гуманітарного виміру національної безпеки держав-сусідів ЄС. Це пояснюється тими безпосередніми викликами і загрозами, що стоять сьогодні перед Італійською Республікою як у межах самого ЄС, так і в регіоні Середземномор'я. Серед них неконтрольована і нелегальна міграція, а також транснаціональна злочинність посідають найперше місце.

4. Дослідивши європеїзацію з точки зору географічного / геополітичного аспекту зовнішньополітичних пріоритетів Італії, можна зробити висновок про наявність значної різниці в підходах і ступенях активності італійських урядів першої чверті ХХІ ст. на умовних «південному» (щодо країн Північної Африки) та «східному» (щодо країн Східної Європи) векторах зовнішньої політики ЄС. Проведений у роботі порівняльний аналіз зовнішньої політики Італії в регіоні Південного Середземномор'я та у регіоні Східної Європи засвідчив помітну різницю в реалізації загального курсу зовнішньої європеїзації ЄС з точки зору таких її параметрів, як суб'єктне і галузеве наповнення. У цьому сенсі можна стверджувати, що з точки зору *суб'єктного виміру* Італія забезпечує собі кращий рівень представництва в регіоні

Південного Середземномор'я порівняно з регіоном Східної Європи, будучи представленою одночасно на рівні державних, бізнесових та неурядових учасників регіонального співробітництва та інтеграції. На окрему увагу тут заслуговує практична взаємодія Італії з країнами Північної Африки на рівні та через вплив власних регіонів (федеративних одиниць). Розгляд *галузевого зрізу* європеїзації через призму геополітичних та гео економічних інтересів Італії показав переважання уваги останньої до видобувного, енергетичного та енергетично-транспортного секторів в регіоні Східної Європи (насамперед Росії, Азербайджану, частково України). Натомість з країнами Південного Середземномор'я Італія прагне розвивати розгалуджений торговельний вплив, просувати європейські стандарти в рамках промислової, сільськогосподарської та транспортної кооперації. Особливої уваги тут набуває італійський вплив на розвиток інфраструктури цивільної авіації в країнах Північної Африки (зокрема в Лівії). Нарешті окремої уваги заслуговує і різниця у пріоритетах розвитку суто міждержавних відносин в двох зазначених регіонах, де розвиток різногалузевої взаємодії Італії з Російською Федерацією на «східному» векторі політики ЄС до останнього часу явно переважав рівень відносин не лише з іншими державами Східної Європи, але і рівень відносин Італії з країнами Північної Африки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Sedelmeier U. Europeanisation in New Member and Candidate States // Living Reviews in European Governance. No. 1(3). 2006.
2. Schimmelfennig F., Sedelmeier U. (2003). Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. Journal of European Public Policy. No.11 (4): 661–679.
3. Lavenex S. (2001). The Europeanization of Refugee Policies: Normative Challenges and Institutional Legacies. Journal of Common Market Studies. No. 39 (5): 851-974.
4. Smith, M. (1996) 'The European Union and a changing Europe: establishing the boundaries of order. Journal of Common Market Studies. 34(1): 5–28.
5. Lavenex S. (2004). EU External Governance in 'Wider Europe'. Journal of European Public Policy. Vol. 11.No. 4: 680–700.
6. Emmerson M. (2004). Shaping the Political Framework of the Greater Europe. Institute of Europe Electronic Library. Available at: www.ieras-library.ru/documenti/soveurope/2004/emerson.doc
7. Diez T., Stetter S., Albert M. The European Union and Border Conflicts: The Transformative Power of integration // International Organization. No. 60 (3). 2006: 563–59.
8. Coppieters, B., Emerson, M., Huysseune, M., Kovziridze, T., Noutcheva, G., Tocci, N., & Vahl, M. (2004). Europeanization and Conflict Resolution: Case Studies from the European Periphery. Academia Press.
9. Muller P., de Flers N.A. Applying the Concept of Europeanization to the Study of Foreign Policy: Dimensions and Mechanisms. Working Paper No. 5 November 2009 // Social Sciences Research Centre Institute for European Integration Research. Available at: <http://eif.univie.ac.at/downloads/workingpapers/wp2009-05.pdf>.
10. Булик М.В. Поняття «європейська інтеграція» та «європеїзація» у сучасній науковій думці. Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин

та світового політичного процесу : зб. матеріалів І Інтернет-конф., 25 березня 2011 р. Маріуполь. 2011. С. 4–9.

11. Король С.М. Європеїзація та неоінституціоналізм: науково-теоретичний аспект. *The Journal of VN Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science* 28 (2015): 37-42.

12. Оржель О. Європейська інтеграція та європеїзація: тотожність та відмінність. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 04/2011. Вип. 2 (9). С. 24–33.

13. Сапсай А. Тягар «поглиблення» або європеїзація —Sui Generis в контексті інтеграційних процесів між Україною та ЄС // *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. – Вип. 105. – частина 1. – С.168-178.

14. Яскевич А.Й. Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови та європеїзація державного управління країн Східного партнерства. *Аналітика і влада* 6 (2012): 162-169.

15. Fabbrini S., Piattoni S. Introduction: Italy in the EU – Pigmy or Giant? // *Modern Italy*. – 2004. – Vol. 9, № 2. – P. 149–157.

16. Missiroli A. Italy // *The Foreign Policies of European Union Member States* / ed. by J. Manners, R.G. Whitman– Manchester, New York: Manchester University Press, 2000. – P. 87–104.

17. Padoa-Schioppa T. Italy and Europe: A Fruitful Interaction // *Deadalus*. – 2001. – Vol. 130, № 2.

18. Pasquino G. La classe politica italiana e l'Europa // *Il Mulino*. - Bologna, 2000. - № 5. - P. 915-924.

19. Quaglia L. The role of Italy in the European Union: between continuity and change // *Journal of Southern Europe and the Balkans*. – 2007. – Vol. 9, № 2. – P. 133–148.

20. Conti N. Party conflict over European integration in Italy: a new dimension of party competition? *Journal of Southern Europe and the Balkans*. 2006. Vol. 8, No. 2. P. 217-233

21. Tassinari F. Security and Integration in the EU Neighbourhood: The case for Regionalism, CEPS Working Document, no. 226, 2005. P. .
22. Vdovychenko V. Following Continuity And Change: Italy's View On European Neighborhood Policy Towards Ukraine. с. 192
23. Глібова С. Зовнішня культурна політика Італійської Республіки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. Київ, 2017. 265 с.
24. Жиденко Д. Європейська політика Італії на сучасному етапі: загальний огляд. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Історія 180, Вип. 168. 2012. С. 80-83.
25. Кукотенко О. Еволюція зовнішньої політики Італії в регіоні Близького Сходу й Середземномор'я у постбіполярний період. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Історія 16. 2009. С. 180-187.
26. Лисак В. та Юдіна А. Зовнішня політика Італійської Республіки в умовах сучасної міграційної кризи. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія 19. 2017. С. 201-210.
27. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit. Prague, 7 May 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (дата звернення: 03.03.2024)
28. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Eastern Partnership {SEC(2008) 2974}. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A52008DC0823>.
29. “Comunicazioni del Ministro degli affari esteri Frattini sulle linee programmatiche del suo Dicastero alle Commissioni Congiunte 3_ (Affari esteri, emigrazione) del Senato della Repubblica e III (Affari esteri e comunitari) della Camera dei deputati”, Rome, 2 July 2008.

- 30.** Discorso del Presidente del Consiglio e Ministro degli Affari Esteri ad interim Berlusconi alla Camera dei Deputati 14.01.2002 // www.esteri.it.
- 31.** The Italian Strategy In The Mediterranean Stabilising The Crises And Building a Positive Agenda For The Region. Farnesina. Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation. 3rd edition. Rome, 2017.
- 32.** Interview with EU Ambassador to Russia, Richard Wright. Izvestija. 2001. July 27.
- 33.** Любавська Д. Італійська Республіка в процесах зовнішньої європеїзації ЄС
- 34.** Інтеграція. Словник іншомовних слів Мельничука. <https://126.slovaronline.com/496-%D0%86%D0%9D%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A6%D0%86%AF>.
- 35.** Merriam-Webster Dictionary. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/integration>
- 36.** Fritz Machlup. A History of Thought on Economic Integration. New York: Columbia University Press, 1977. Pp. xi, 323.
- 37.** Daria Likarchuk, Neonila Krasnozhan, Oleksandr Kuchyk, Oksana Kundeus, Olha Andrieieva. Theoretical and practical views of political integration in Central and Eastern Europe. CUESTIONES POLÍTICAS. Vol. 40 N° 72 (2022): 912-926.
- 38.** Christian Castañeda-Flórez. The historical origins of and influences on Article 102 and their implications for its interpretation and application today. Law-Freie Universität. Berlin, 2016. 43 p.
- 39.** Hoffman's Speech Eagerly Awaited; E.C.A. Chief Expected to Ask Marshall Plan Council Today for Program of Action. The New York Times. <https://www.nytimes.com/1949/10/31/archives/hoffmans-speech-eagerly-awaited-e-c-a-chief-expected-to-ask.html>.
- 40.** Dinan D. Ever Closer Union. An Introduction to European Integration / D. Dinan. London : Macmillan Press Ltd., 1999.
- 41.** Rosamond B. Theories of European Integration / B. Rosamond. London : Palgrave Publishers Ltd., 2000.

- 42.** Stephanou C.A. The Legal Nature of the European Union / C. A. Stephanou. Legal Aspects of Integration in the European Union. London : Kluwer Law International, 1997. P. 171-185.
- 43.** Костромицкий А. Влияние процессов глобализации и европеизации на развитие современного государства. STATUL, SECURITATEA ȘI DREPTURILE OMULUI ÎN ERA DIGITALĂ, Chișinău, Republica Moldova. 2022. С. 232–240.
- 44.** Olsen J. (2002): The Many Faces of Europeanization, Journal of Common Market Studies, Volume 40 (5). P. 921–952.
- 45.** Ladrech R. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France // Journal of Common Market Studies. 1994. Vol. 32. Iss. 1.
- 46.** Boerzel T., Risse T. Conceptualizing the Domestic Impact of Europe in: K. Featherstone and C.M. Radaelli(eds) The Politics of Europeanisation. Oxford: Oxford University Press. 2003.
- 47.** Cowles M.G., Caporaso J., Risse T. Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change. New York: Cornell University Press, 2001.
- 48.** Goetz K., Meyer-Sahling I-H. The Europeanisation of national political systems: Parliaments and executives// Living Reviews in European Governance No. 3 (2), 2008.
- 49.** Buller G., Gamble A. Conceptualising Europeanisation // Archive of European Integration // Sheffield 2002.
- 50.** Boerzel T.A. Shaping and Taking EU Policies: Member State Responses to Europeanization // Queen's Papers on Europeanisation. No. 2/2003 // Belfast: Queen's University Press.
- 51.** Radaelli C.M. Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change // European Integration online Papers (EIoP). 2000. Vol. 4. N 8.
- 52.** Anastasakis, O. (2005): The Europeanization of the Balkans, University of Oxford, Brown Journal of World Affairs.

- 53.** Вахудова М.А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. с.
- 54.** Frank Schimmelfennig, Stefan Engert, Heiko Knobel. Costs, Commitments, and Compliance. The Impact of EU Democratic Conditionality on European Non-member States. EUI Working Papers RSC. 2002. 29 p
- 55.** Leonard M. Why Europe will Run the 21st Century? New York: Public Affairs, 2005.
- 56.** Checkel Jeffrey T. International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework. *International Organization*, vol. 59, no. 4, 2005, pp. 801–826.
- 57.** Франк Шіммельфенніг та Ульріх Зедельмаєр. Вступ: концепція європеїзації Центральної та Східної Європи. Шіммельфенніг Ф., Зедельмаєр У. Європеїзація Центральної та Східної Європи. Київ: Юніверс, 2010. С. 5–36.
- 58.** Leonard M. Diplomacy by Other Means. *Foreign Policy*. No. 132, 2002, pp. 48–56.
- 59.** Сандро Гоці. Урядування в об'єднаній Європі / Пер. з італійської. К.: К.І.С., 2003. с.
- 60.** Prodi R. A Wider Europe – A Proximity Policy as a Key to Stability. Speech delivered at the sixth ECSA-World Conference on Peace, Security and Stability – International Dialogue and the Role of the EU, Jean Monnet Project, Brussels, 5-6 December 2002.
- 61.** Schumacher T., Del Sarto R. (2005): From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?, *European Foreign Affairs Review* 10: 17-38, Kluwer Law International.
- 62.** Pace M. (2007): Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?, *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (4), P.
- 63.** Hopkin J. Basta!: Anti-System Politics in Italy. *Anti-System Politics: The Crisis of Market Liberalism in Rich Democracies*. New York, 2020. P. 216–279.

64. Pastorelli, La politica europeistica dell'Italia negli anni Cinquanta, Einaudi, Bologna, 1987 – 460 p.
65. Spinelli, Europeismo – Enciclopedia del Novecento, Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 1977, vol. II, – 1338 p.
66. Сапсай А.П. Єдність у розмаїтті. Європейський Союз: економіка, політика, право: енциклопедичний словник / редкол. : В. Копійка, О. Шнирков, В. Муравйов та ін. К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. С. 160–161.
67. Telò M. Italy and the Idea of Europe. Justine Lacroix and Kalypso Nicolaïdis (eds). European Stories: Intellectual Debates on Europe in National Contexts. Oxford: Oxford Academic, 2010. P. 122–145.
68. Romano S. Gli interessi nazionali dell'Italia. – <http://www.ideazione.com/settimanale/1.politica/69-03-07-2002/69romano.htm>.
69. Romano S. Qualche riflessione sul declassamento dell'Italia. – P. 754–755.
70. Quaglia L., Radaelli C. M. Italian Politics and the European Union: A Tale of Two Research Designs // West European Politics. – 2007. – Vol. 30, № 4. – P. 924–943.
71. Brighi E. Europe, the US and the 'Policy of the Pendulum': The Importance of Foreign Policy Paradigms in the Foreign Policy of Italy (1989–2005) / Paper presented at the Annual Meeting of the Political Science Association. – 2006. – 18 p.
72. Croci O. The End of Bipartisan Consensus? Italian Foreign Policy and the War in Iraq. Italian Politics. Vol. 19, 2003. P. 99–114.
73. Cartabia M. The Ratification of the European Constitutional Treaty in Italy. Albi A., Ziller J. The European Constitution and National Constitutions: Ratification and Beyond. Kluwer Law International, 2007. P. 39–44.
74. Канцлер ФРГ поддержала реформы итальянского премьера. Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/ru/канцлер-фрг-поддержала-реформы-итальянского-премьера/a-17502668>.
75. EUROPA un Nuovo Inizio. URL: http://italia2014.eu/media/1350/programma_ita_def.pdf.

- 76.** Italian Presidency of the Council of the EU. European Parliamentary Research Service. July 1, 2014. <https://epthinktank.eu/2014/07/01/italian-presidency-of-the-council-of-the-eu/>.
- 77.** Santaniello R., Olivi B. *Storia dell'integrazione europea*, Bologna, il Mulino, 2010.
- 78.** Frontini A., Llaudes S., Molina I. and Sorroza A. *Spain and Italy: The 'Europeanization' Strategies of Two Middle Powers*. The European External Action Service and National Foreign Ministries. Ed. by Rosa Balfour, Caterina Carta, Kristi Raik. London: Routledge, 2015. P. 121–135.
- 79.** De Michelis G. *La lunga ombra di Yalta. La specificita' della politica italiana*. Venezia: Marsilio, 2003. .
- 80.** Pansa C.P. *Per una politica estera piu' nazionale*. *Affari Esteri*. 1996. No. 109. P. 28–29.
- 81.** Caracciolo L. *Evoluzione della situazione balcanica e riflessi sulla sicurezza in Italia // Per Aspera ad Veritatem*. 2001. No 20 (maggio-agosto) // www.sisde.it.
- 82.** Jean C. *La nostra sicurezza nel mondo balcanizzato // Limes*. 1994. No 4. P. .
- 83.** Dassu' M. *Intervento // Il sistema Italia. Gli interessi nazionali italiani nel nuovo scenario internazionale*. Milano: Franco Angeli, 1997. .
- 84.** Radaelli C.M. *The Europeanization of Public Policy // The Politics of Europeanization*. Oxford, 2003.
- 85.** Padoa-Schioppa T. *Europa, forza gentile*. Bologna: Il Mulino, 2001.
- 86.** Kohler-Koch B. *Catching Up With Change: The Transformation of Governance in the European Union // Journal of Public European Policy*. 1996. Vol. III. No 3. P. 359–380.
- 87.** Fabbrini S. *L'uropeizzazione: teorie, comparazioni e implicazioni per l'Italia // L'uropeizzazione dell'Italia. L'impatto dell'Unione Europea sulle istituzioni e le politiche italiane*. Roma-Bari: Laterza, 2003. .
- 88.** *Intervento del Ministro degli Affari Esteri, Onorevole Lamberto Dini, alla Commissione Affari Esteri del Senato della Repubblica sulle priorit  della politica estera italiana*. Roma, 8 giugno 2000 // www.esteri.it.

- 89.** Intervento del Presidente della Repubblica Italiana, Carlo Azeglio Ciampi in occasione dell'incontro con gli ambasciatori italiani nel mondo. Palazzo del Quirinale. 1 settembre. 1999 // www.esteri.it.
- 90.** Conferenza del Presidente della Repubblica Carlo Azeglio Ciampi, in visita di Stato nel Regno del Marocco, all'Accademia Reale sul tema "Quale Mediterraneo vogliamo". Rabat - Accademia del Regno del Marocco - 16 maggio 2002.
- 91.** Ciampi C.A. Intervento in occasione dell'incontro con il Congresso dei Deputati. Madrid. 30 novembre 1999 // www.esteri.it.
- 92.** Frontini A. 2013. Allegro Ma Non Troppo: The European External Action Service and Italiandiplomacy . In The European External Action Service and national diplomacies, eds. Rosa Balfour and Kristi Raik, 23 – 33. Brussels : European Policy Centre. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_3385_the_eas_and_national_diplomacies.pdf.
- 93.** Frontini A. 2015. Italy. In EU Member States and enlargement towards the Balkans, eds. Rosa Balfour and Corina Stratulat, 73 – 84. Brussels : European Policy Centre. http://epc.eu/documents/uploads/pub_5832_eu_balkans_-_issue_paper.pdf.
- 94.** Allargamento // Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale. URL: https://www.esteri.it/it/politica-estera-e-cooperazione-allo-sviluppo/politica_europea/dimensione-esterna/allargamento/.
- 95.** Sulser E. Nicolas Sarkozy veut bientôt presenter aux Européens son Union méditerranéenne // Le Temps. 31.05.2007.
- 96.** Emerson M. Making Sense of Sarkozy's Union for the Mediterranean. CEPS. 07.03.2008 http://shop.ceps.eu/BookDetail.php?item_id=1624.
- 97.** Donatella Cugliandro. Italian "Mediterraneanness": A New Path in Italy's Foreign Policy? Hellenic Studies. Volume 17, No. 2, Autumn / Automne 2009. P. 103–121.
- 98.** Fondazione Mediterranea. <http://www.fondazionemediterranea.eu/>.

99. Mediterraneo: Frattini e Lombardo d'accordo, puntare su Sicilia. AGI News, December, 15, 2008, <http://cooperazione.agi.it/le-altre-news/notizie/200812151447-cro-rt11200-art.html>.
100. Villani M. *L'Italia e il dialogo euromediterraneo*. — Milano, 2006.
101. Silvestri S. *L'Italia nel nuova sistema internazionale*. — Roma, 2003.
102. Tirabassi L. Il momento della discontinuita. *Politica estera italiana dopo l'11 settembre e nuova situazione internazionale*// www.stefanoborselli.elios.net
103. Agenzia ICE. Italian Trade & Investment Agency. <https://www.ice.it/it/settori/missioni-di-sistema>.
104. Hamood S. EU–Libya Cooperation on Migration: A Raw Deal for Refugees and Migrants? *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. No.1. P. 19–42.
105. Klepp S. A Contested Asylum System: The EU between Refugee Protection and Border Control in the Mediterranean Sea. *European Journal of Migration and Law*. 2010. Vol.12. No.1. P. 1–21.
106. Selcen Öner and Mattia Cirino. Externalisation of EU Borders through Cooperation with Libya: Italy as a Gateway to the European Dream. *IJEMS*. 2021. Vol.14. No.2. P. 61–89.
107. Bialasiewicz L. Off-Shoring and Out-Sourcing the Borders of Europe: Libya and eu Border Work in the Mediterranean. *Geopolitics*. 2012. 17(4). P. 843–866.
108. Gattinara P.C. The “Refugee Crisis” in Italy as a Crisis of Legitimacy. *Contemporary Italian Politics* 2017. Vol. 9. No. 3. P. 318–331.
109. Carrera S., and R. Cortinovis. Search and Rescue, Disembarkation and Relocation Arrangements in the Mediterranean. *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe* 10, CEPS, Brussels. 2019.
110. Romano Prodi's Proposal for Europe. *The Wall Street Journal*. May 29, 2001. <https://www.wsj.com/articles/SB991183027920101668>.
111. Beata Wojna and Mateusz Gniazdowski. *Eastern Partnership: The Opening Report*. Warsaw: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych. April, 2009. 68 p.

- 112.** Meeting of Minister Di Maio with the Minister of Industry and Commerce of the Russian Federation, Denis Manturov. Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale. 14 Febbraio, 2020. https://www.esteri.it/en/sala_stamp/archivionotizie/approfondimenti/2020/02/incontro-del-ministro-di-maio-con-il-ministro-dell-industria-e-del-commercio-della-federazione-russa-denis-manturov_0-2/.
- 113.** Stefano Costa, Francesca Luchetti, Elena Mazzeo, Federico Sallusti, Claudio Vicarelli. Struttura, performance e potenzialità di crescita delle imprese esportatrici italiane negli anni del «double dip». L'INDUSTRIA / n.s., a. XXXVII, n. 1, gennaio-marzo 2016. P. 71–100.
- 114.** Pelo R. and Torrembini V. Sdelano v Italii. La presenza italiana in Russia: successi, problemi e prospettive. Milano 2010. P. 17-23.
- 115.** Bargués P., Cadier D., Gabadło L., Kaca E., Morillas P., Narbone L., Pirozzi N. and Terlikowski M. Resilience and the EU's External Action Instruments: Towards Multiple, Sustained, and Indirect Actions. Working Paper No. 7. November 2020. 46 p.
- 116.** Зарембо Е. Аудит внешней политики. Италия – слабое звено ЕС или союзник Украины? Европейская правда. 1 июля 2016. <https://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2016/07/1/7051490/>.
- 117.** Francescon S. Italy and the Eastern Partnership: the view from Rome. European Council on Foreign Relations. 19 May 2015. https://ecfr.eu/article/commentary_italy_and_the_eastern_partnership_the_view_from_rome3034/.
- 118.** Gabuldani M. Challenges to Democratization beyond the European Union (EU) - Geopolitics vs Values. Tbilisi, 2012. 52 p.
- 119.** Simão L. The European Union's New Eastern Partnership Policy // Geopolitics and Security. A New Strategy for the South Caucasus. The Konrad-Adenauer-Stiftunge. V, 2018.

- 120.** Mammadova G. EU Policy towards Eastern Partnership Countries. A Gap between Goals and Achievements. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2017. 62 p.
- 121.** Arbatova N. (2011) 'Italy, Russia's voice in Europe?', *Russie.Nei.Visions*, 62.
- 122.** Tarasov A., Passalacqua Cl. Ch., Ventura R. The Cherished Outcast: Italian Foreign Policy Change towards Russia in the Cases of Georgia (2008), Crimea (2014), and Ukraine (2022). *Italian Political Science*. Vol. 18. No.1. 2023. P. 34-56.
- 123.** Rame S. (2014). Renzi ammonisce la Russia: "Una violazione inaccettabile". <https://www.ilgiornale.it/news/interni/renzi-ammonisce-russia-violazione-inaccettabile-997741.html>.
- 124.** Dunaev A. (2018) 'A Historical Interlocutor: How Willing is Italy to Support Russia?', Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegiemoscow.org/commentary/75873>.
- 125.** Aleksenkova E. (2022) 'Reaction of Italian Republic on Special Military Operation of Russia in Ukraine', *Analytical Reports of Russian Academy of Science*, pp. 63-70.
- 126.** Mikhelidze N. and Alcaro R. (2022) 'Not Yet Time for Diplomacy. Lessons from Italy's Ill-Conceived Peace Plan for Ukraine'. IAI Istituto Affari Internazionali. <https://www.iai.it/en/pubblicazioni/not-yet-time-diplomacy-lessons-italys-ill-conceived-peace-plan-ukraine>.
- 127.** Libro Bianco 2015. Per la sicurezza internazionale e la difesa, Roma: Ministero della Difesa. 2015 [Electronic resource]. URL: http://www.difesa.it/Content/Pagine/Libro_Bianco.aspx.